DARBELER

Tarihi Siyaseti Sosyolojisi

Editör
Alper MUMYAKMAZ

ORION

DARBELER

Tarihi
Siyaseti
Sosyolojisi

Editör
ALPER MUMYAKMAZ

ORION
KİTABEVİ

ORİON KİTABEVİ
ISBN: 978-605-9524-73-5
© Orion Kitabevi
1. Baskı: Mart 2020
DARBELER
Tarihi
Siyaseti
Sosyolojisi
Alper Mumyakmaz
Baskı
Sarı Yıldız Ofset Ltd. Şti.
İvedik Organize Sanayi Bölgesi Ağaç İşleri Sitesi
1358 Sokak No:31Yenimahalle/ ANKARA
Tel: 0312 395 99 95
Orion Kitabevi
Selanik Cad. No:72 06640 Kızılay / ANKARA
Tel: 0 312 417 78 35
Faks: 0 312 425 06 82
www.orionkitabevi.com.tr- orion@orionkitabevi.com.tr

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ 1

TARİHSEL, TOPLUMSAL BİR PERSPEKTİFTEN DARBELER VE 15 TEMMUZ.....3

ALPER MUMYAKMAZ

TÜRKİYE'DE SİVİL-ASKER İLİŞKİLERİ (1980-2019).....29

YAVUZ ÇİLLİLER

ORD. PROF. DR. ALİ FUAT BAŞGİL, DEMOKRAT PARTİ VE 27 MAYIS 1960 DARBESİ.....55

HATİCE GÜZEL MUMYAKMAZ

15 TEMMUZ DİRENİŞİ VE TÜRKİYE'DE BONAPARTİZM, DEMOKRASİ VE MİLLİYETÇİLİK DENKLEMİ.....103

OĞUZHAN BİLGİN

1980 ASKERİ MÜDAHALESİNDEKİ KEMALİST SÖYLEMİN ATATÜRK İLKELERİ ÇERÇEVESİNDEN ANALİZİ.....119

HAKKI GÖKER ÖNEN

DEMOKRASİ VE CUMHURİYET ARASINDA ORDU.....139

ABDULLAH METİN

ORD. PROF. DR. ALİ FUAT BAŞGİL, DEMOKRAT PARTİ VE 27 MAYIS 1960 DARBESİ

Hatice GÜZEL MUMYAKMAZ*

Ali Fuad Başgil, 1893 yılında Samsun'un Çarşamba kazasında doğdu. Babası Mehmet Şükrü Efendi, annesi Fatıma hanımdır. Dedesi Bölükbaşı oğullarından Hafız İbrahim Efendi'dir. İlköğrenimini Çarşamba'da, orta öğreniminin bir kısmını İstanbul'da, son kısmını ise Paris'te Buffon Lisesi'nde tamamladı. Askerliğini yedek subay olarak I. Dünya Savaşı'nda Kafkas Cephesi'nde yaptı. 4.5 yıl askerlik hizmetinden sonra eğitimine devam etti. Grenoble Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nden mezun oldu. Paris Hukuk Fakültesi'nde doktora yaptı. Paris Edebiyat Fakültesi Felsefe Kolu ve Paris Siyasi İlimler Okulu'ndan diploma aldı. Lahey Devletler Hukuku Akademisi'nin kurlarını tamamladı. 1929'da üç fakülte bir yüksekokul diploması ile Türkiye'ye döndü.

İlk resmi görevi Milli Eğitim Bakanlığı Yüksek Öğretim Genel Müdür Yardımcılığıdır. 1930 yılında Ankara Üniversitesi'nde Hususi Hukuk Doçenti oldu ve Ankara Hukuk Fakültesi'nde

* Dr. Öğr. Üyesi, Yozgat Bozok Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü Sosyal Bilgiler Eğitimi ABD.

çalışmaya başladı. 1931'de Esas Hukuk Teşkilatı Profesörlüğüne atandı. 1933 sonlarına kadar burada Roma Hukuku, Gazi Eğitim Enstitüsü'nde ise Medeniyet Tarihi derslerini okuttu. Daha sonra İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Esas Teşkilat Hukuku Profesörlüğüne tayin edildi. Siyasal Bilgiler Yüksek Okulu'nda da öğretim üyeliği yaptı. 1936'da İstanbul Yüksek Ticaret ve İktisat Okulu Müdürlüğüne atandı. Bu okulda ve İstanbul Hukuk Fakültesi'nde ilk defa İş Hukuku dersini okuttu. 1938-1942'de İstanbul Hukuk Fakültesi Dekanlığı yaptı. Ankara Hukuk Fakültesi ve Mülkiye Mektebinde Esas Teşkilat Hukuku Dersleri verdi. 1943'te İstanbul Anayasa Hukuku Kürsü Profesörlüğüne döndü. 1 Ekim 1947'de Hür Fikirleri Yayma Cemiyeti'ni kurdu.[1] 27 Mayıs 1960'ta 147 öğretim üyesi ile birlikte Üniversiteden uzaklaştırıldı.2 Göreve iadeleri için çıkarılan kanundan sonra göreve dönmedi. 10 Nisan 1961'de emekliye ayrıldı.

15 Ekim 1961'de Adalet Partisi'nin Samsun listesinden Senatörlüğe seçildi. Cumhurbaşkanı adaylığı sürecinde yaşadığı sıkıntılar sebebiyle Senatörlük görevinden istifa etti. 1962'de

---

1 Cemiyetin üyeleri arasında, akademisyen, hukukçu ve gazeteciler vardı. Başgil, Yönetim Kurulu Başkanlığı'nı üstlenmişti. Kasım 1948'de Hür Fikirler Mecmuası yayımlandı. 11 sayıdan sonra yayın hayatına son verdi. Başgil'in yedi yazısı yayımlanmıştır. Davut Dursun, "Ali Fuad Başgil'in Hür Fikirler Mecmuası'ndaki Yazıları", **Liberal Düşünce Dergisi**, Y.24, S.94, Bahar 2019., s.128. Cemiyet ilmi mahiyette olduğunu ve siyasetle meşgul olmadığını beyan ederken; hak ve hürriyet fikrini halk tabakalarına yayma, bu konuda ülkü birliği yaratma, hür fikirlerin inkişafına ve içtimai ahlak kaidelerini yükseltmeye çalışmak, her türlü totaliter ideoloji, müessese ve taassupla mücadele etmek amaçları arasındaydı. M. Kürşad Birinci, **Hür Fikirleri Yayma Cemiyeti**, Liberte Yay., Ankara,2018, s.103-104.; Hür Fikirleri Yayma Cemiyeti'nde Ahmet Emin Yalman gibi kimseler de vardı. Daha sonra Başgil Cemiyet'ten ayrılacaktı.

2 27 Ekim 1960'da 115 Sayılı Kanunla Üniversiteler Kanunu değiştirildi. Bu yasa, Üniversite özerkliğini genişletip hükümet dışı kurum haline getirmekteydi. Üniversiteleri denetleme yetkisi Üniversitelerarası Kurul'a bırakıldı. Çıkarılan 114 Sayılı "Üniversite Öğretim Üyelerinden Bazılarının Vazifelerinden Affına ve Bazılarının Diğer Fakülte ve Yüksekokullara Nakline Dair Kanun" ise "tembel, yeteneksiz ve reform düşmanı" oldukları gerekçesiyle çeşitli üniversitelerden, profesör, doçent ve asistanların vazifelerinden affetme adı altında görevlerine son verildi. Tasfiye edilenler arasında Sabahattin Eyüpoğlu, Yavuz Abadan, Nusret Hızır, Tarık Zafer Tunaya, Mina Urgan, Haldun Taner, İsmet Giritli de sayılabilir. **Cumhuriyet Akademi**, 28.06.2017. Çarşamba, s.15.

İsviçre'ye giderek Cenevre Üniversitesi'nde Türk Tarihi ve Kültürü kürsüsünde görev yaptı. 1965'te İstanbul milletvekili olarak tekrar Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne girdi. Anayasa Komisyonu Başkanlığı yaptı. Vefatına kadar bu görevde kaldı. 17 Nisan 1967'de eşi Fatma Nüvide Hanım ile oturduğu Kadıköy Feneryolu Eflatun Sokak'taki evinde kalp krizi sonucu 74 yaşında vefat etti. Kabri Karaca Ahmet Mezarlığı'ndadır. Türkçe ve Fransızca muhtelif eserler kaleme aldı. Çeşitli gazetelerde birçok yazısı yayımlandı.[3]

27 Mayıs 1960 Darbesi sonrasında İstanbul Üniversitesi'nden gençler rivayete göre yüz küsur ila beş bin imza toplayarak Senatoya müracaat etmiş ve Başgil hakkında muamele yapılmasını istemişlerdi. Başgil nasıl olduğunu bilmemekle beraber birkaç kişinin bir araya getirilmesi ile bile oluşabilecek bu durumu "yüksek gönül izzetinin ve ilmi vakarının bir gereği olarak" istifa ile sonuçlandıracağını ve dilekçesini ait olduğu makama göndereceğini söylemişti. Başgil, bu gençlere hitaben şunları yazmıştı: *"… Şimdi baş başa verip daha serbestçe konuşabiliriz… Bir kere ben mürteci değilim. Mürteci olmaya kendimi zorlasam da olamam. İrtica yani geçen ve tarih olan bir devre dönmeyi emel edinmeye beni ilmi formasyonum bırakmaz. Ben tekâmül kanununa ve tarihi muayyenliğe inanan insanım. Tarih enginlere doğru akan bir ırmaktır. Onu yokuş yukarı akıtmak kimsenin elinde ve iktidarında değildir….. Bence her milletin her nesli tarihi tekâmülde eriştiği dev-*

3 Ali Fuad Başgil, **Demokrasi Yolunda**, 2.Baskı, Yağmur Yay., İstanbul, 2006.; Abdülkadir Karahan, "Rahmetli Hocamız Ali Fuad Başgil", **Yeni Gazete**, 18. 4. 1967., s.4, 7., **Taha Toros Arşivi**.; A.Selçuk Özçelik, "Başgil Ali Fuad (1893-1967)",**TDV İslâm Ansiklopedisi**, s.128-129.; Eserleri: Gençlerle Başbaşa (İstanbul, 1949), Din ve Laiklik (1954), La Révolution Militaire de 1960 en Turquie "Ses Origines" (Geneve 1963, 27 Mayıs İhtilali ve Sebepleri, İstanbul, 1966. Çev. M. Ali Sebük, İ. Hakkı Akın), Esas Teşkilat Hukuku Dersleri (I-II İstanbul 1935-1942), Türkiye İş Hukuku (İstanbul, 1940), Hukukun Ana Müesseseleri (İstanbul, 1947), Vatandaş Hürriyeti ve Bunun Teminatı (İstanbul, 1948)., Seçim Sisteminin Kıymeti ve Eksikleri (İstanbul, 1948), Demokrasi ve Hürriyet (İstanbul, 1949), Türkçe Meselesi (İstanbul, 1948), Devlet Nizamı ve Hukuk (İstanbul, 1950), İlmin Işığında Günün Meseleleri (İstanbul, 1960), Demokrasi Yolunda (İstanbul, 1961), Ord. Prof. Dr. Ali Fuat Başgil'in Hatıraları (İstanbul, 1990). A. Selçuk Özçelik, "Başgil Ali Fuad (1893-1967)", **TDV İslâm Ansiklopedisi**, s.130.

ri yaşar…. Terâkki ve tekâmül tenkit ruhundan doğar. Konformizm yani göreneğe ve şuursuzca telkinlere bağlanış avamın rahat döşeğidir. Avam ne duyar ve ne okursa onu hakikat sanır ve hatalar üstünde uyur. Fakat fikir adamı, hakikat diye sunulan şeyleri ince bir tenkit süzgecinden geçirir ve asıl yapılacak hakikati bulur… Tenkit ruhu, yaratıcı milletlerin ruhudur. Konformizm de tembel ve uyuşuk milletlerin ninni beşiğidir" demekteydi. Başgil, kendisini mürtecilikle suçlayanlara; *"İrtica ile tenkidi birbirine karıştırıyor ve içimde kaynayan tenkit ruhumu irtica sanıyorlar. Düşünemiyorlar ki bilim birtakım bilgileri ezberlemek ve ezber bilgileri tekrarlamak değildir. İlim her şeyden evvel yaratıcı tenkittir. Tenkit olmayan memlekette, ilim doğup yaşayamaz. İlmin yaşayamadığı memlekette cahil mükâfat alır. Cehlin mükâfat aldığı memleket ise gerilikten kurtulamaz. Ben irtica taraftarı olamam. Çünkü manevi feyzimi ve ilmi varlığımı Fransa gibi halkının yüreği hürriyet ve demokrasi aşkı ile çarpan ve Avrupa'da Cumhuriyetçi demokrasinin öz vatanı olan bir memleketin mektep ve fakültelerinden aldım ve orada öğrendim ki yaşanan devir yaşanmıştır. Mezara hürmet edilir ama içine girilip yatılmaz. Yine orada öğrendim ki Cumhuriyetçi demokrasi, milletlerin tarihi tekâmülünde klasik rejim merhalelerinin sonuncusudur. Onu çürütüp korkutan cemiyetleri bir başka rejim bekler ki bunun hangi rejim olduğunu ben söyleyemem. Lütfen siz düşününüz.[4]"*

Emre Kongar, Başgil'i "liberal-gelenekçi" olarak tanımlamaktadır. CHP'ye karşı DP'yi tutmuş, hür düşünceli bir aydın olarak da O'nu eleştirmiştir.[5] Ulunay, Başgil'i *"… Hiçbir tazyik önünde eğilmemiştir. İlmi, daima sevgilisini takip eden şûrîde dil,[6] yanık gönüllü bir aşığa benzerdi. Anadolu'nun bir kazasından yetişen Türkoğlu Türk'tü."* diye tarif etmektedir[7]. Başgil'in inançlarında

4 Ali Fuad Başgil, "İstanbul Üniversitesinin Bazı Gençleri İle Başbaşa", **Yeni Sabah**, 10.8.1960., **Taha Toros Arşivi**; Ali Fuad Başgil'in istifası Hukuk Fakültesi Profesörler kurulu tarafından kabul edilmemiştir. **İlmin Işığında Günün Meseleleri**, Der. Ali Hatiboğlu-İsmail Dayı, İstanbul, Yağmur Yay., 1960, s.160.

5 Taha Akyol, "Profesör Başgil'e Saygı", **Milliyet**, Gazete Pazar, 19.4.1998, s.7. Taha Akyol, "27 Mayıs'ın Farklı Hukukçusu Ali Fuad Başgil'i Hatırlamak", **Milliyet Kitap**, 13.6.2007, s.14.

6 Aşık, tutkun gönül.

7 Ulunay, "Takvimden Bir Yaprak", **Milliyet**, 19.4.1967. s.2.

samimi vatanına, milletine ve dinine bağlı, hoşgörülü bir kişilik olduğu O'nunla ilgili genel bir kanaat[8] olarak ifade edilmektedir. Başgil de kendisini milliyetçi olarak tanımlamaktadır.

Milliyetçiliği ve vatan sevgisini şöyle ifade etmektedir: "… *Damarlarımda asil kanını taşıdığım ve nimetleriyle beslenip büyüdüğüm Türk milletini; onun tarihini, dinini, dilini, eser ve abidelerini, ecdat mirasını, canım gibi severim. O'nun civanmertliğine, ölmezliğine, emsalsiz kabiliyetlerine ve yüksek seciyesine inanırım. O'nun emniyet ve sulh içinde çalışıp kendini yetiştirmesine ve cihanşümul insanlık ailesi içinde, bu ailenin en şerefli bir uzvu olarak yer almasını bütün samimiyetimle temenni eder ve buna çalışırım. Onun maddi ve manevi ıstıraplarını, tıpkı kendi ıstırabım imiş gibi içimde duyar, dertlerini kendime dert edinmeyi vazife bilirim. Milletime bir ferdi olarak hizmet etmeyi, hizmetlerin en şereflisi telakki ederim. Bir fikir adamı olarak sınıf, zümre, görüş ve kanaat ayrımı yapmaksızın bütünlüğüyle milletim için düşünür, onun iyiliği ve hayrı için söyler ve yazarım. Nazarımda Türk milleti, arkada bıraktığı büyüklüklerle dolu tarihiyle dünyanın en asil ve civanmert milletidir… Vatan ise bir toprak parçasından ibaret değildir. Vatan millet demektir. Vatanı müdafaa etmek, hakikatte millet bütünlüğünü müdafaa etmektir. Millet, tarihin yapıp yoğurduğu bir gönül birliğidir."*[9]

Ali Fuad Başgil'e Göre Demokrasi, Hürriyet ve Adalet Kavramları

Demokrasi

Demokrasi, insan varlığı üzerinde manevi bir değer hükmü yüksek bir hayat ve saadet temennisine uzanan bir idealdir. Bir çeşit hükümet ve idare sistemidir. En basit ifadesiyle bir

8 Abdülkadir Karahan, "Rahmetli Hocamız Ali Fuad Başgil", **Yeni Gazete**, 18.4.1967, s.4, 7.**Taha Toros Arşivi**.; Fahri Yetim, "Liberal Muhafazakârlık ve Düşünsel Tutarlılık Ekseninde Farklı Bir Türkiye Entellektüeli: Ali Fuad Başgil", **Muhafazakâr Düşünce Dergisi**, Y.10., S.39, Ocak-Şubat Mart 2014, ss.61-70.

9 Ali Fuad Başgil, **İlmin Işığında Günün Meseleleri,** Derleyenler: Ali Hatiboğlu-İsmail Dayı, Yağmur Yay., İstanbul, 1960. s.171-172.

memleket halkının çoğunlukla, çoğunluğun da ehliyetler ve seçkinlerle temsili esasına dayanır. Demokrasi geniş halk kitleleri içinden çıkan anonim bir çoğunluğun fikir ve kanaatleri üzerinden yürümeyi ve bu vasıta ile hakiki halk menfaatlerini gerçekleştirmeyi hedef alır. En aşağı derecesinden en yüksek derecesine kadar bütün hükümet ve idare hizmetlerinde her çeşit irs, imtiyaz ve tekel fikrini kökünden yok eder. Tıpkı oligarşiler gibi demokrasiler de saf ve yozlaşmış şekiller alabilir ve fiiliyatta almıştır. Demokrasinin saf ve ciddi şekli kuvvet ve yetkilerini hakiki ve yalansız bir çoğunluktan alır. Yani hükümet siyasi hürriyet ve eşitlik esasları dairesinde oluşan bir çoğunluğun elinde bulunur. Çoğunluk fikri demokrasinin can damarıdır.[10]

Demokrasinin temelini teşkil eden çoğunluk sınıf çoğunluğu değildir. Vatandaşları baş hesabıyla ve millet ailesinin manevi değerde birbirine eşit birer azası sıfatıyla içine alması lazımdır. Çoğunluk, herhangi bir şekilde imtiyazlı bir grup ve teşekkül de değildir. Demokrasinin hükümet partisi çeşitli partiler arasında sadece çoğunluğu kazanan partidir. Demokraside çoğunluk partisi, her meslek, sanat ve vaziyetten herkese açık ve herkesin serbestçe düşünüp tartışabildiği, tenkit ve kabul edebildiği bir fikir ve kanaat birliğidir. İşte bu haliyle demokrasi sendikalizm gibi mesleki menfaat ekseriyetine dayanan rejimlerden ve hükümet kuvvetiyle desteklenen tek partili rejimlerden ayrılır.[11]

Demokrasilerde fikir ve kanaat grupları, yani partileri hem hükümet ve idare için birer hazırlık ekibi hem de siyasi mücadelelerde birer disiplin kadrosudur. Partiler cemiyet bünyesinde esasen tabii bir surette mevcut olan fikir ve kanaat akışlarının gruplaşması ve kuvvetli bir terbiye disiplin teşkilatı hâline gelmesidir. Bir memlekette bir hükümet heyeti ve teşkilatı aşikâr ki o memleket insanlarının menfaati ve halkın faydası için vardır. Fakat bütün mesele bu heyetin sırf umumun menfaatleri

10 Ali Fuad Başgil, **Demokrasi Yolunda**, 2. Baskı, İstanbul, Yağmur Yay., 2006, s.34-35.

11 Başgil, **Demokrasi Yolunda**, s.36-37.

için çalıştığından ve bu teşkilatın hakikaten umumun iyiliği için işlediğinden emin olabilmektir. Şayet hükümet kuvvetleri bir şahsın veya bir zümrenin elinde ve idaresinde ise yapılan işlerde açık görüşmelerin ve ciddi tartışmaların yeri olmadığı tam tersine kararlarda daima keyfi ve diktatöryal bir görüş hâkim olduğu için bu işlerin memleket hakkındaki neticeleri daima karanlık ve isabeti şüphelidir.[12] Hükümet ve idarenin sırf memleket hayrına işlediğinin delili, işlerin ve tedbirlerin halkça istenmiş açık oyu, serbest rızası ve tam muvafakatiyle benimsenmiş olmasındandır.[13]

Demokrasi ilk ve saf manasıyla "halk için halk tarafından hükümet" demektir. Bu rejimde hükümet idaresi halkın elinde olacak ve hükümet makinesi şahıs, sınıf veya zümre hesabına değil sırf halk menfaatleri ve iyiliği için işleyecektir. Halk bir memleket nüfusunun bütünüdür. Memleketin bütün insanlarıdır. Halkın kendi işlerinde doğrudan doğruya karar vermesi "doğrudan demokrasi" mümkün değildir. Halkı temsil etmek, halk nam ve hesabına iş görmek üzere hükümet ve idareyi bazı kimselerin ele alması bir zarurettir. Hükümet adamlarının halk tarafından seçilip tayin edilmesi, iş görüp icraatta bulunmaları mantıki bir zarurettir. Halk bunları nasıl seçecek ve bu kimseler hükümet ve idareyi nasıl bir plân ve program üzerine yürütecektir?[14]

Bir çoğunluk grubunun iktidarda kalabilmesi için hakka ve adalete dayanması ve bu esas üzerinden memleket ihtiyaç ve gerçeklerine cevap verecek şekilde çalışıp başarılı olması lazımdır. Çoğunluk grubunun ya da partisinin şefleri, hükümet başındaki iş ve icraatını önce kendi grup üyelerine sonra da halka beğendirmesi karşı partilere tenkit fırsatı verecek hatalara düşmemesi lâzımdır.[15] Çoğunluk demokrasinin sadece bir kalıbı, maddesi ve iskeletidir. Onun özü ve ruhu belirli pren-

12 Başgil, **Demokrasi Yolunda**, s.39-40.
13 Başgil, **Demokrasi Yolunda**, s.42.
14 Başgil, **Demokrasi Yolunda**, s.44-45.
15 Başgil, **Demokrasi Yolunda**, s. 48.

siplere dayanan belirli bir zihniyet ve terbiyedir. Bu zihniyet ve terbiye ise belirli bir hayat ve cemiyet görüşünün ifadesidir. Demokrasinin ahlâk ve insanlık gözünde yüksek değeri de bu görüştedir.[16]

Demokrasi idaresinde, devlet düzeni vatandaşların hukuken birbirine eşitliği kaidesine dayanır. Cemiyet hayatında herhangi bir insanın imtiyazı sıfat, mevki veya unvandan değil hizmet ve liyakatten gelir. Herkesin layık olduğu geleceğe kavuşmaya ve hayat şartları önünde hukuken eşit imkân ve izinlere sahip olmaya hakkı vardır. Bu manada eşitlik, adalet kaidesinin en köklü unsuru ve bu idealin gerçekleşmesi şartıdır. İlk ve en basit anlamıyla adalet, insanların cemiyet, nimet ve külfetleri önünde denkliği, yani ehliyet, hizmet ve liyakatleri oranında eşitliği demektir. Tarihte demokrasi fikri eşitlik mücadelesinden doğmuş, eski zaman demokrasileri hürriyetten çok, dar bir vatandaş muhitinde de olsa eşitlik fikrine dayanmıştır. Eski medeniyetler, modern demokrasideki eşitlik fikrine asla ulaşamamıştır. Demokrasinin eşitliği, medeni ve siyasi haklarda eşitliktir. Yani kanun önünde eşitliktir.[17]

Hürriyet

Hukuki manasıyla hürriyet, Fransızların 1791 Anayasasından gelen bir tarifi ile kanunların yap dediğini yapmak ve yapma dediğini yapmamaktır. Anayasamıza göre hürriyet, başkasının hürriyetine tecavüz etmemek ve başkasına zarar vermemek şartıyla herkesin dilediği gibi hareket etmesidir. Hürriyetin sınırı ve hangi hareketlerin zararlı olduğunu kanunlar tayin eder. Siyasi ilimlerde hürriyet, vatandaşların hükümetle olan ilişkilerinde hükümet kuvvetinin objesi, esir ve kölesi değil; süjesi ve sahibi rolünü alması yani hükümet heyetini oyları ile seçmesi, seçilen heyetin de umumi efkârın gösterdiği yolda yürümesi demektir.[18]

16 Başgil, **Demokrasi Yolunda**, s.50.
17 Başgil, **Demokrasi Yolunda**, s.54-56.
18 Başgil, **Demokrasi Yolunda**, s.62-63.

Hakları insan kanundan alır. Kanun koyucular bu hakları yalnızca düzenler. Düzenleme bahanesiyle bunları kökünden yok etmeye gitmez. Giderse zulmetmiş olur. Zulme karşı isyan ise bir insan hakkıdır. Modern hürriyet, yalnız vatandaşlar arasındaki ilişkileri değil, aynı zamanda ve özellikle vatandaşlarla hükümet edenler arasındaki ilişkilere ait bir hakkaniyet ve denge ifade eder. Hak ve hürriyet, hükümetin dediği ve verdiği kadardır.[19]

Modern hürriyet, haksız kuvvetlere boyun eğmekten, resmiyete bürünmüş keyfi otoritelerin baskısından ve taassupların tahakkümünden kurtulması, insanın kendi benliğinde insanlığını yaşamasıdır. Modern hürriyet, bedeni, fikri ve manevi üç şekil alır. Bedeni hürriyet, gelme gitme, oturup kalkma, çalışma ve seyahat etme gibi bedeni hareket ve faaliyet serbestliğidir. Fikir hürriyeti serbestçe düşünme ve hususiyle düşündüğünü sözle ve yazıyla başkalarına duyurma hakkıdır. Manevi hürriyet ya da vicdan hürriyeti herkesin dilediği ve beğendiği bir dinin veya felsefi, siyasi, iktisadi bir doktrinin akide ve esaslarını benimsemeye ve bunları hiçbir korkuya ve endişeye düşmeksizin açıklamaya olan kutsal hakkıdır.

Hayat ve medeniyetin şartı fikir ve vicdan hürriyetidir. İnsanlığın, ilim, ahlâk ve medeniyet gibi gelişimleri akla ve şuura dayalıdır. Fikir ve vicdan hürriyetinin düşmanı taassuptur. Taassubun da silahı baskı ve tahakkümdür. Baskı rejimlerinin serbest fikirlere ve hür vicdanlara karşı gösterdiği düşmanlık, ahlâka ve insanlığa karşı işledikleri cinayetlerin en kötüsüdür.[20]

Fikir ve vicdan hürriyeti ya da düşünme hakkı insan ferdi için tasavvur olunabilecek hak ve hürriyetlerin en değerlisi ve tabii olanıdır. İnsan aklıyla ve hür vicdaniyle insandır. Düşünme aklın, inanma da vicdanın en yüksek birer fonksiyonudur. Bütün hak ve hürriyetlerin temelidir. Ferdin bu hakkını inkâr edip baskıya vurmak, akla ve vicdana tahakküm ve tecavüz

19 Başgil, **Demokrasi Yolunda**, s.64.

20 Başgil, **Demokrasi Yolunda**, s.72.

etmektir. Modern istibdat, menfaatlerine destek olarak kullanamadığı dinlere ve din adamlarına, kendi taassup politikasını alet edemediği ilmi, felsefi, siyasi kanaat sahibi mert insanlara karşı canavarca mücadeleye girişmiş ve harp açmıştır.[21]

İnsanlar, mutlu yaşamak için üç manevi gıdaya muhtaçtır: Hürriyet, eşitlik, adalet. Demokrasi yalnız hürriyetçi değil, hem de eşitlikçidir. Bütün insanların insanlık cevherinde eşit suretle hisse sahibi olduklarını kabul eder. Bu iki prensip birbirinden ayrılamaz. Birinin varlığı diğerini zaruri kılar. Bir devletin vatandaşlarının kanun önünde eşitliği iki şarta bağlıdır. Biri vatandaşların eşit olarak doğrudan doğruya veya aralarında seçtikleri temsilcileri aracılığı ile devlet kanunlarına oy ve rıza vermeleridir. Diğeri ise bu suretle yapılan ve yürürlüğe konulan kanunların tatbikinde her vatandaşın eşit muamele görmesidir.[22]

Adalet

Demokrasi özellikle adaletçidir. "Adalet devletin temelidir" hakikatinden yola çıkar. Vatandaşın hürriyeti ve eşitliği, sosyal hayatta adalet idealinin gerçekleşebilmesi için birer araçtır. Demokraside, vatandaşları hür olmayan bir devlet muhiti içinde adalet yoktur ve olamaz. Devlet eliyle adalet her vatandaşa layık ve hak etmiş olduğu şekilde davranmak, hak ettiği mükâfatı ve cezayı vermektir. Demokrasilerde eşitlik yok ise adaletin de olmadığına inanılır. Demokratik eşitlik tamamıyla nispi ve izafidir. İnsanlar arasında matematik bir eşitlik yoktur. Tam tersi acı ve açık eşitsizlikler vardır. Kuvvet, kabiliyet, hizmet ve liyakatte eşit olmayan insanlar arasında suni olarak eşitlik yaratmak hem aczi ve tembelliği mükâfatlandırmak hem de hizmet ve liyakat sahipleri aleyhine daha acı bir eşitsizlik yaratmaktır. Demokrasinin eşitliği tamamıyla nispi ve insanidir. Demokrasi bu çeşit eşitliği adaletin yerine gelmesi için ham zaruri hem de kâfi görür. Zaruri görür çünkü bu türlü nispi bir eşitlik, bir

21 Başgil, **Demokrasi Yolunda**, s.76.

22 Başgil, **Demokrasi Yolunda**, s.84-86.

bakımdan adaletin kendisidir. Kâfi görür çünkü eşitliği kanun önünde eşitlikten maddi ve iktisadi sahaya taşımak daha acı bir eşitsizliğe düşmek ve adalet namına adaleti boğazlamaktır.

İyilik, en yüksek sosyal bir fazilettir ve adaletten de üstündür. Çünkü iyiliği mükâfatlandırmak adalet olduğu gibi kötülüğü cezalandırmak da adalettir. İyilik ise mükâfat ve ceza gibi karşılık beklemeyen "ilahi" bir özelliktir. Bu sebeple sosyal düzenin en derin temelidir. Bu hakikatler, önce ailede sonra okulda öğrenilir. Okullar insani vazifelerini hakkıyla başarabilmek için hüküm süren politikaya karşı tarafsız ve hür olmalıdır.[23]

Ali Fuad Başgil'e Göre Demokrat Parti İktidarı

1946 seçimlerinde Demokrat Parti 62 sandalye kazanmıştı. DP prensipler bakımından CHP'den hiç ayrılmamıştı. Devletçilik ve laiklik üzerinde bazı değişikliklere rağmen CHP'nin altı prensibini tamamen programına geçirmişti. Bu iki partiden programı, iktisadi görüleri ve örf ve ananelere yaklaşımı bakımından Millet Partisi farklılaşıyordu. CHP bu iki parti karşısında ılımlılaşmıyor daha da sertleşiyordu. Mesela Basın Kanunu'nda yaptığı tadillerle daha da sertleştirmişti. Aslanköy ve Senirkent'te birkaç kişi hükümet makamlarının emirlerine riayet etmediği için elleri bağlı hapse gönderilmişlerdi. Mektepler, demokratik hayatın temelini teşkil eden hususları öğretmekten uzaktı.[24]

Yeni bir Seçim Kanunu hazırlanarak Meclis'ten geçirildi. Yeni Kanun "açık oy, gizli sayımı" kaldırıyordu. Oyların hemen derhal yakılarak yok edilmesi yerine mühürlü torbalar içinde bir sonraki seçime kadar saklanması gerekiyordu. 1949 sonlarına doğru Türkiye'de siyasi hava gittikçe sertleşiyordu. Fiyatlar giderek yükseliyor, artan gıda maddelerinin darlığı de-

23 Başgil, **Demokrasi Yolunda**, s.87-89.

24 Ali Fuad Başgil, **27 Mayıs İhtilâli ve Sebepleri**, 4. Baskı, İstanbul, Kubbealtı, 2017, s.64-68.

rin bir mali ve iktisadi krizi hükümetin dayanamayacağı hâle getiriyordu.[25]

1950 Nisan ayında seçim kampanyası açılmış, İnönü ve Celal Bayar ekiplerinin başında kampanyayı idare ediyordu. Devrin büyüklerini halkın önüne getirmek demokrasinin faziletiydi. 14 Mayıs 1950'de hürriyet ve emniyet içinde bir seçim gerçekleşmişti. Seçime katılım %90'dan fazlaydı. Kabinedeki bakanlardan yalnızca üçü mebusluğunu koruyabilmişti.[26] Celal Bayar, 400'den fazla oyla Cumhurbaşkanı seçilmişti. Refik Koraltan'da Meclis Başkanlığı seçiminde aynı başarıyı göstermişti. Menderes Başvekil, Köprülü Hariciye Vekili'ydi. Dörtlerden yalnız Köprülü 27 Mayıs 1960'dan önce görevinden ayrılacaktı. Ancak DP, CHP'den düşünme ve karar verme noktasındaki mağrur tavrı almış, kendisine yöneltilen tenkitleri bir tarafa atmıştı. Bununla birlikte DP ülkenin en nitelikli insanlarını bayrağı altına toplayan bir kitle partisiydi. Çok geniş bir halk hareketinden doğmuştu. "Hükümet hizmetinde halk değil", "Halk hizmetinde hükümet" anlayışıydı.[27]

---

25 Ali Fuad Başgil, **27 Mayıs İhtilâli ve Sebepleri**, s.70.

26 Ali Fuad Başgil, **27 Mayıs İhtilâli ve Sebepleri**, s.73.; "Demokrat Partinin Yurdun Birçok Yerinde Seçimi Kazandığı Anlaşıldı", Demokrat Parti'nin Meclis'te 350'ye yakın bir ekseriyet temin edeceği Ankara'dan bildiriliyor. Bazı Bakanlar Seçimi Kaybettiler., **Cumhuriyet**, 15.5.1950, s.1; "İştirak Nispeti Yüzde Sekseni Geçiyor", **Cumhuriyet**, 15.5.1950, s.1.; "Yurtta Dün Baskısız Bir Seçim Yapıldı", **Cumhuriyet**, 15.5.1950, s.1; "DP 36 İlde Tam Liste Halinde Kazandı. 385 Milletvekili Çıkarması Bekleniyor", **Cumhuriyet**, 16.5.1950, s.1; "Cumhurreisi Adayı Cumartesi Seçilecek", **Cumhuriyet**, 17.5.1950, s.1;

27 Ali Fuad Başgil, **27 Mayıs İhtilâli ve Sebepleri**, s.74-76.; "Adnan Menderes'in Başbakanlığa Geleceği Muhakkak Sayılıyor", **Cumhuriyet**, 18.5.1950, s.1.; "Bayar Cumhurbaşkanı Adaylığına Seçildi", **Cumhuriyet**, 21.5.1950, s.1; "Celal Bayar Demokrat Parti Başkanlığından İstifa Edecek", **Cumhuriyet**, 21.5.1950, s.1.; 9. Büyük Millet Meclisi Bugün Açılıyor", **Cumhuriyet**, 22.5.1950, s.1.; "DP Meclis Grubu Bu Sabah Toplanıyor", **Cumhuriyet**, 22.5.1950, s.1.; "DP İktidarı Dün Resmen Devraldı", Yeni Millet Meclisi İlk İçtimaını Yaparak Cumhurbaşkanlığına 66'ya Karşı 387 Oyla Celal Bayar'ı Seçti. Menderes Başbakan Oldu ve Kabineyi Kurdu, **Cumhuriyet**, 23.5.1950, s.1; "Kabine Dün İlk Toplantısını Yaptı", **Cumhuriyet**, 24.5.1950, s.1; "Yeni Dışişleri Bakanı İlk Toplantısını Yaptı", **Cumhuriyet**, 25.5.1950, s.1; "Hükümetin Programı Bugün Okunacak", **Cumhuriyet**, 29.5.1950, s.1.; "Hükümet Dün Mecliste Programını Okudu", **Cumhuriyet**, 30.5.1950, s.1.

DP iktidarının aldığı üç karar, O'nun istikametini ortaya koyuyordu. Bunlardan birincisi Ezanın Arapça okunmasına dönülmesi, dini eğitimin ilkokul dördüncü sınıftan itibaren ailenin kararına göre yeniden verilmeye başlanması ve Anayasa metninin Anayasa'nın ilk kaleme alındığı zamandaki dile dönüştürülmesiydi. Bu kararlar CHP'liler tarafından DP'nin gericilikle ve Atatürk'ün eserini yok etmekle itham edilmesine sebep olmuştu.[28]

Diğer tepki gösterilen olay, hükümetin Kore'ye asker göndermesiydi. Anayasa savaş ve barış hakkını Meclis'e bırakmıştı. Hükümet Meclisin bu konuda önceden muvafakatini almadan ABD'nin BM üzerinden gerçekleştirdiği talebi tam teçhizatlı bir tugay göndermek kararı ile cevaplıyordu. Ali Fuad Başgil, *Zafer* gazetesinde iki yazısı ile bu kararın Anayasa'ya uygun olduğunu desteklemişti. Birleş Milletlere üye devletler, haksız bir tecavüze uğrayan her devlete imkânları nispetinde yardımcı olmaya mecburdur. Türkiye kararı kendi Meclisinde müzakere ettikten sonra kabul ve tasdik etmiştir. Birleşmiş Milletler Antlaşması, Meclisin tasdikinden geçtikten sonra milli bir kanun

28 Ali Fuad Başgil, **27 Mayıs İhtilâli ve Sebepleri**, s.76-77.; "Başbakanın Laikliğe Dair Dünkü Beyanatı", Başbakan Arapça Ezan Okunması Mevzuunda Hükümetin Görüşünü Açıklıyor, **Cumhuriyet**, 5.6.1950, s.1.; "Arapça Ezan Davası DP Grubunda", **Cumhuriyet**,13.6.1950, s.1.; "Ezan Tasarısı Bugün Mecliste Görüşülecek", **Cumhuriyet**,16.6.1950, s.1; "Meclis Arapça Ezan Yasağını Kaldırdı", CHP Milletvekilleri de Kanunu Tasvip ve Kabul Ettiler, **Cumhuriyet**,17.6.1950, s.1.; Maarif Vekili Atıf Benderlioğlu, Ali Fuad Başgil'in İlahiyat Fakültesi'nin teşkilatına ait düşüncelerini sormuş, Başgil de yazılı olarak göndermişti. *"Tabii bu bir projedir. Üstünde daha durulur ve düşünülür noksanlar ikmal edilir. Şifahen de kısmen arz ettiğim gibi kalpten rahatsızım, bir de bundan mütevellit bacaklarda artositten mustaribim. 3 seneden beri Londra'da tedavi görmekteyim. Doktorlar bana mutlak istirahat tavsiye ettikleri için bu büyük ve hayırlı işi deruhte edemeyeceğim. Müesseseye fikren ve kalemen her türlü hizmette bulunmayı bir vazife bilirim. Fakat müessesede bilfiil vazifelendirilmekten af buyurulmasını rica ederim."* BCA.10.9.0.0/325.1005-2/00.00.1960-00.00.1961(7) BCA.10.9.0.0/325.1005-2/00.00.1960-00.00.1961(8). Bu durum daha sonra Mahkemede görüşülmüştü. 10 No'lu Soruşturma Kurulundan 12.10.1960 tarih ve 5/61 sayılı yazı ile gelen aşağıdaki kâğıt numaraları yazılı iki adet dosyanın 10.10.960 tarihli karar gereğince Kurulunuza tevdiine karar verilmiş olmakla gereği yapılmak üzere ilişikte sunulmuştur.12.10.960(-Merkez Soruşturma Kurulu Başkanı İbrahim Senil) Eki:2844 ve 2845 numaralı iki adet dosya Görevi kötüye kullanma davası Ali Fuat Başgil'in yazdığı mektup BCA.10.9.0.0/325.1005-2/00.00.1960-00.00.1961(9).

vasıf ve kudretini kazanmıştır. Hatta bu Kanun ortak milletlerarası bir mahiyet taşıdığı için teşri organının çıkardığı kanunların üstünde yer alır. Bu karar, bir hükümet tasarrufu olmaktan uzak tamamen icrai bir mahiyet arz etmektedir, demektedir.[29]

Demokrat Parti başlangıçta yapılacak işlemlerin seçiminde, programın tanziminde, kabinenin kuruluşunda acemilikler yapmıştı. Bu durumu basiret sahibi vatandaşlar görebiliyordu. Cumhurbaşkanının uzun devlet tecrübesi, Menderes ve bazı bakanların basireti ile bu durum zamanla atlatılmıştı. Yine de bir yandan memleketin iktisadi ve sosyal kalkınması ile uğraşırken diğer yandan muhalefetle mücadele DP'ye öyle hatalar yaptıracaktı ki sonunda 27 Mayıs darbesi ile karşılaşacaktı.[30]

DP hükümeti, dikkat ve enerjisini önce köye yöneltti. Su kaynaklarını ve insan sıhhatini geliştirmeye çalıştı. Bankalar zirai krediler açtı. Hayvan ve zirai mahsul kredisi kaldırıldı. Traktör ve ziraat makinelerinin ithalinde kolaylıklar gösterildi. Barajlar inşa edildi. Limanlar inşa edildi. Asfalt yollar 25.000km'ye çıktı. Yeni üniversiteler açıldı. Anadolu'nun birçok yerinde dokuma

29 Ali Fuad Başgil, **27 Mayıs İhtilâli ve Sebepleri**, s.78-79; "Konseyin Kore'ye Dair Kararını Destekliyoruz", Dış İşleri Bakanı Dün Meclis'te Bu Konuda Mühim İzahat Verdi", **Cumhuriyet**, 1.7.1950, s.1; "Kore İhtilafının Halli İçin Gizli Temaslar", **Cumhuriyet**, 18.7.1950, s.1; "Kore'de Hizmet Etmek Üzere Birleşmiş Milletler Emrine Asker Veriyoruz", **Cumhuriyet**, 26.7.1950, s.1; "Kore İçin Verdiğimiz Kararın Akisleri", **Cumhuriyet**, 27.7.1950, s.1.; "Kore İşindeki Parti Münakaşaları Devam Ediyor", **Cumhuriyet**, 28.7.1950, s.1.; "Başbakan Dün Muhalefete Cevap Verdi", Başbakanın Kore İçin İzahatı Bir Saat Sürdü, **Cumhuriyet**, 29.7.1950, s.1; "Muhalafet Başbakanın Demecine Cevap Veriyor", **Cumhuriyet**, 30.7.1950,s.1; "Başbakan Amerikan Elçisi İle 3 Saat Görüştü", **Cumhuriyet**, 31.7.1950, s.1; "Kore'ye Gönderilecek Türk Savaş Birliği", **Cumhuriyet**, 1.8.1950,s.1; "İki Amerikan Filosu Dün İzmir ve İstanbul Limanlarına Geldi", **Cumhuriyet**, 1.8.1950, s.1; "Türkiye'de Atlantik Paktına İştirak Edecek", **Cumhuriyet**, 3.8.1950, s.1; "Atlantik Paktına İştirak Etmemiz Görüşülüyor", **Cumhuriyet**, 5.8.1950, s.1; "Fuat Köprülü, Bevin ve Schumanla Görüştü", İngiliz Hariciye Nazırı Atlantik Paktının İştirakine Dair Teşebbüsü İyi Karşıladı", **Cumhuriyet**, 6.8.1950, s.1; "Koreye Gönderilecek Türk Savaş Birliği", **Cumhuriyet**, 15.8.1950, s.1; "Güvenlik Konseyine Kabulümüz Katileşiyor", **Cumhuriyet**, 22.8.1950, s.1; "Koreye Gidecek Birlik Son Defa Teftiş Edildi", **Cumhuriyet**, 19.9.1950, s.1; "Birliğimizin Kore'ye Hareketi Haberi Resmen Teyid Edildi", **Cumhuriyet**, 29.9.1950, s.1.

30 Ali Fuad Başgil, **27 Mayıs İhtilâli ve Sebepleri**, s.80-81.

fabrikaları ve gıda fabrikaları kuruldu. Buğday, pamuk, tütün, krom vs. maddelerinin ihracı arttı.[31]

Birinci Menderes kabinesinin hazırladığı programdan rahatsız olanlar DP'nin Meclis grubunda şiddetli bir muhalefetle karşılaştı. Menderes 1951 Martında kabineyi değiştirmek zorunda kaldı. Muhalif kalanlar durumlarını değiştirmediler ve 61'ler adını aldılar. DP'li Samet Ağaoğlu ile ilgili yolsuzluk ithamları DP'nin sıkıntılı meseleleri arasındaydı. 61'ler Samet Ağaoğlu ile ilgili ithamlarda da Meclis tahkikatı istemişlerdi. Bu skandal dolayısı ile Maliye Bakanı Hasan Polatkan, Sıtkı Yırcalı, Dışişleri ve Devlet Bakanı Fatin Rüştü Zorlu ve Mebus Eski Devlet Bakanı Mükerrem Sarol da iş başında bulunduğu için çok şiddetli itham altında kalmışlardı. 61'ler Meclis'te tahkikat açtırmayı başardılar. Amaçları "Döviz Tahsis Komisyonu"ndaki suiistimali ortaya çıkarmaktı. Tahkikat olumsuz olarak sona erdi. Bu karar hiç kimseyi tatmin etmedi. Hâlbuki böyle bir durumda beklenen TCK'nın 481. maddesine göre işlem yapılmasıydı. DP'nin muhalif eğilimde olan kanadı "mesuliyetsizliği" Anayasa'nın ruhuna aykırı buldu. Menderes ve çoğunluk mebus ve bakanlar, bu bakan ve vekillerin sıradan memurlar olarak değerlendirilemeyeceğini düşündüler.[32] Böylece bir mebus ya da bakan aleyhine yapılan bir ithama karşı harekete geçmek Cumhuriyet savcısının vazifesi olarak kaldı.[33] Bu konu aylarca

31 Ali Fuad Başgil, **27 Mayıs İhtilâli ve Sebepleri**, s.86-88; Sinan Yıldırmaz, "Köylüler ve Kentliler: Ellili Yılların Dönüşen Yeni Sosyo-ekonomik ve Kültürel Coğrafyası", **Türkiye'nin 1950'li Yılları**, Haz. Mete Kaan Kaynar, İstanbul, İletişim, 2015, s.541-549; Gerçek kalkınmanın belkemiği ağır sanayiydi. Sanayi asıl hedef olduğuna göre, diğerleri ona göre düzenlenmeliydi. Bu düzenlemenin başta gelen konusu tarım kesimiydi. Toprak reformu iktisadi kalkınmanın vaz geçilmez şartıydı. Ancak toprak dağıtılması, meraların daraltılması, kredilerin artırılması, tarımsal fiyatların yükseltilmesi her şeyden önce büyük toprak sahiplerine yaramıştı. Ağalar kapitalist çiftçiler haline geldi. Bu yeni kapitalistlerin kazancı sanayiye aktarılamadı. Cem Eroğul, **Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi**, 5.Baskı, İstanbul, Yordam, 2014, s.135-136.

32 Bu maddeye göre bir şahıs eğer devlet memuru olarak hırsızlık, yolsuzluk ile itham ediliyorsa, itham eden elindeki delilleri göstermek durumundaydı. Mebus ve bakanlar yerleşik örfe göre bu kategorinin dışında bırakılıyordu. Ali Fuad Başgil, **27 Mayıs İhtilâli ve Sebepleri**, s.92-96.

33 Ali Fuad Başgil, **27 Mayıs İhtilâli ve Sebepleri**, s.97; Kemal Karpat, **Türk Demokrasi Tarihi**, **Sosyal Kültürel Ekonomik Temeller**, 3.Baskı, İstanbul, İmge, 2008, s.548-550.

tartışıldı. Muhalifler Partiden ayrılarak Hürriyet Partisi'ni kurdular. Umumi efkâr bu konuda muhalifler gibi düşünmekteydi ve bundan tabii bir şey olamazdı.[34]

Karşılaşılan güçlükler ve ihtilaflar 27 Mayıs'a kadar devam etti. Menderes, eleştiriden kurtulmak için yıllarca haksız şekilde parti kongresini toplamadı. Tenkitten kaçan sonunda başını duvarlara çarpardı.[35]

Malatya'da Ahmet Emin Yalman'a Hüseyin Üzmez tarafından yapılan suikast girişiminin milliyetçi çevrelerin etkisinde kalınarak gerçekleştiği iddiası sebebiyle "Türk Milliyetçiler Dernekleri" 1953'te bütün şubeleri ile kapatılmıştı. Başgil'e göre böylece Menderes Ankara ve İstanbul'daki milliyetçi üniversite gençliğinin desteğinden kendini mahrum bırakmıştı. Bu Derneklerin gayesi komünizm propagandasını önlemek, memleketin milli ve manevi değerlerini korumaktı. Hâlbuki CHP, "Gençlik Kolları", "Devrim Ocakları" ve "Mustafa Kemal Derneği" ile üniversite gençliği arasında bir bağ kuruyordu. Menderes işlediği hatanın büyüklüğünü 28 Nisan 1960'da İstanbul Üniversitesi öğrencileri ayaklandığında anladı.[36]

18 Ocak 1954'te dini istismar ettiği iddiası ile Millet Partisi'ni kapattırdı. Böylece tek ve zorlu bir muhalif olarak karşısında

34 27 Mayıs'ı takip eden haftalarda İstanbul ve Ankara gazeteleri Celal Bayar'ın İş Bankası'nda 103 milyon Türk lirası olduğunu ve diğer bankalardaki hesaplarının durumunun araştırıldığını yazıyordu. Bayar ailesinin talebi üzerine İş Bankası Bayar ailesinin kasasında yalnızca birkaç bin lira olduğunu açıklamıştı. Aynı gazeteler Refik Koraltan'ın Ankara'nın muhtelif yerlerinde 19 apartmanının olduğunu yazıyordu. Bu isnatlarında yalan olduğu mahkemece ortaya çıkarıldı. Ali Fuad Başgil, **27 Mayıs İhtilâli ve Sebepleri**, s.97-98.

35 Ali Fuad Başgil, **27 Mayıs İhtilâli ve Sebepleri**, s.99.

36 Ali Fuad Başgil, **27 Mayıs İhtilâli ve Sebepleri**,100-102; "Türk Milliyetçiler Derneği Kongresi" 18/11/1951 Pazar günü İstanbul Şubesi Kongresi yapılacaktır. **Cumhuriyet**, 13.11.1951. s.4; "Suikasd Hadisesi Tahkikatı" Daha Bazı İsimlerin Meydana Çıkacağı Tahmin Ediliyor. Hadiseye bazı gazeteler tarafından isminin karıştırılması münasebetiyle Milliyetçiler Derneği Malatya Şubesi Başkanı Lütfü Beydağı, bugün gazetecilere şunları söyledi; İğrenç hadiseye adları karışan bir iki şahsın maalesef defterimize kaydına rastlayışımız maalesef şubemiz için üzücü olmuştur. Hadisenin fecaatine üzgün fakat ikaz edici hizmetine memnunuz. Adalet bu memleketin kanunlarına saygısı olmayanlara dersini verecektir. **Cumhuriyet**, 4.12.1952. s.1.

CHP kaldı. Hâlbuki Millet Partisi Halkçılarla arasında bir tampon vazifesi olabilirdi.[37]

1954 yılının sonlarından itibaren birkaç senenin kurak geçmesi iktisadi bir kriz yaratmıştı. Aynı zamanda traktör ve ziraat makinelerinin eskimesi ve bakımsızlığı da zirai faaliyetleri sınırlı hale getirdi. Bu kriz ihracatı durdururken ithalatı yavaşlattı. Merkez Bankası döviz yokluğundan yabancı alacaklıların ödemelerini yapamadı. Devlet yatırımlarının durması işsizliği artırdı. Liberal sistem yerini tahsis sistemine bıraktı. İthalat zaruri ihtiyaç maddeleri üzerinden oldu. Memleketin taze mahsullerini yemeye alışmış olan halk, dondurulmuş gıda ithalatı ile hayal kırıklığı yaşadı.[38]

Başbakan Menderes, bu durumu çözmek veya çare üretmeye çalışmak yerine Ankara ve İstanbul gibi şehirlerde büyük istimlak hareketine başladı. Bunun umum menfaatine olduğunu düşünüyor, icabında baskı da kuruyordu. Belediye kasası boş olduğu için halka istimlak ödemeleri yapamadılar.[39]

1954 yılı sonunda ortaya çıkan Kıbrıs meselesi 1959'da yapılan Zürih ve Londra Antlaşmalarıyla halledildi. 6-7 Eylül'de cereyan eden müessif hadiselerin asıl sebebi Kıbrıs meselesi idi.[40]

1957'de Meclis'te Osman Bölükbaşı müzakereler sırasında ekseriyete sert sözler söylemiş, bu Meclisin manevi şahsiyetine hakaret sayılmıştı. Dokunulmazlığının kaldırılması istenmişti. 1957'de yeniden seçilmesi üzerine beraat ettirilmek zorunda kalmışlardı. Bu müsamahasızlık 1954'te Kırşehir'in kaza haline

37 Millet Partisi, 10 Şubat 1954'te Cumhuriyetçi Millet Partisi adı altında yeniden kuruldu. 1958'de Köylü Partisi ile birleşerek Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi adını aldı. Ali Fuad Başgil, **27 Mayıs İhtilâli ve Sebepleri**,102-103; Karpat, **a.g.e.**, s.557.

38 Ali Fuad Başgil, **27 Mayıs İhtilâli ve Sebepleri**, s.104-105.

39 Ali Fuad Başgil, **27 Mayıs İhtilâli ve Sebepleri**, s.105-106.

40 Ali Fuad Başgil, **27 Mayıs İhtilâli ve Sebepleri**, s.107,109; 6-7 Eylül Olaylarının nasıl ve kimler tarafından yapıldığı bugün hala tartışmalıdır. Olaydan hemen sonra "mutadı" üzere olayı "komünistlere" yüklemişlerdi. Hükümet elinde dosyası bulunan solcuları sorgusuz sualsiz aylarca tutuklu bırakmıştı. Eroğul, **a.g.e.**, s.166; "Aziz Nesin 6-7 Eylül Hapishane Anılarını Anlatıyor", Tarih ve Toplum, İletişim Yay., Ekim 1986, s.34., ss.238-241.

dönüştürülmesinde de vardı. Diğer bütün vilayetler arasında oylarını yalnız Bölükbaşı'nın partisine bu seçim bölgesi verdiği için cezalandırılmıştı.[41]

1957 seçimlerinde DP'nin oy oranının düşmesi işlediği hatalar sebebiyleydi. Menderes, bu dönemde haftanın büyük bir kısmını İstanbul'un imarını kontrol ettiği Park Otel'de geçiriyordu.[42] 1958'den itibaren iktidar iyice zayıflamaya başladı. Muhalif basında tenkitler iyice sertleşiyordu. Gazeteler, mahkemelere sevk edilip mahkûm ediliyordu. Menderes, fena maksatlı tenkitler arttıkça gazetelere takibat açtırdı. Basın Kanunu'nu tatbik ettirdi. Meclis harp alanı haline gelmişti.[43]

1959 başlarından itibaren "İlkbahar Taarruzu" adıyla CHP propaganda grupları iktidara karşı nutuklar verdi ve Trakya sınırına doğru yola çıktı. İnönü de meydana inmişti. Ege Bölgesine ve Kayseri'ye doğru bir yürüyüş düzenlemişti. Yanında mebuslar ve partili kalabalık vardı. İnönü, Uşak'a girdiğinde müfrit bir kalabalık etrafını sararak hücum etmişti. Bir kişi İnönü'ye taş atarak başından yaralamış fakat bulunamamıştı. İnönü Ege Bölgesi'ni dolaştı. İstanbul'a güçlü bir şekilde girmek isteyince her iki partinin taraftarları çatıştı. Bu konular daha sonra Yassıada'da haftalarca tartışıldı. İnönü'nün ziyaretinden bir süre önce DP'ye aşırı saldıran *Demokrat İzmir* gazetesinin binası halk tarafından basılarak, zarara uğratıldı.[44]

Basında Güney Kore'deki askeri ayaklanma ve 14 Temmuz 1958'de Bağdat'ta gerçekleşen ihtilal örnek gösteriliyor. Zalimleri yıkmak için gerekeni ordunun ve gençliğin yapabileceği

41 Ali Fuad Başgil, **27 Mayıs İhtilâli ve Sebepleri**, s.111; Yaşar Özüçetin, "Çok Partili Hayata Geçiş Süresinde Kırşehir (2)", **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Volume 2/6, Winter, 2009, ss.518-541. Yaşar Özüçetin, "Çok Partili Hayata Geçiş Süresinde Kırşehir (3)", **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Volume 2/8, Summer 2009, ss.323-339.

42 Ali Fuad Başgil, **27 Mayıs İhtilâli ve Sebepleri**, s.113-114.

43 Ali Fuad Başgil, **27 Mayıs İhtilâli ve Sebepleri**, s.115-116.

44 Ali Fuad Başgil, **27 Mayıs İhtilâli ve Sebepleri**, s.117-118; Zehra Aslan, "Siyasilerin Beyanatları Çerçevesinde 27 Mayıs Darbesine Gidiş Süreci (27 Ekim 1957-27 Mayıs 1960)", **Türk Dünyası Araştırmaları**, s.204, Haziran 2013, ss.33-82.

yazılıp, dillendiriliyordu. 1958'de 9 subay hadisesi yaşandı. General Faruk Güventürk ve Albay Cemal Yıldırım'ın başında bulunduğu 9 subay, iktidarı İnönü'ye devretmek istiyordu. Olay Albay Samet Kuşçu tarafından ihbar edilmiş. Dava uzun süre sürmüş, sonunda arkadaşları beraat ederken Kuşçu on sene hapis almıştı. Başgil, bu durumu "Menderes hükümetinin basiretsizliği" olarak ifade etmektedir. İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nin bazı profesörleri ve gençler CHP'nin yanındaydı.[45]

7 Nisan'da DP grubunun hatipleri, muhalefetin iktidarı kuvvet yolu ile devirmeye yöneldiğini, bir darbenin ilk görüntülerinin açıkça duyulmaya başladığını beyan etti. Derhal cesaret ederek sert tedbirler alınmalıydı. 18 Nisan'da münakaşalı geçen bir oturumdan sonra "Tahkikat Komisyonu" kuruluyordu. Bu amaçla "Salâhiyet Kanunu" projesini hazırlamakla görevli bir Komisyon tespit edildi. 27 Nisan'da Meclisin çoğunluğu ile kanunlaştı. Kanun, şüpheli şahısları sorguya çekmek, yetkili mahkemeye sevk etmek, gerekirse tutuklamak hakkını haiz bir Tahkikat Komisyonu kuruyordu. Herhangi bir hakiki ya da hükmi şahsın faaliyetlerini ve gelir kaynaklarını sorgulamak üzere inceden inceye tahkikat açabilirdi. Meclis'teki müzakereler hakkında mütalaaların gazete ve mecmualarda yayımlanmasını yasaklayabilirdi. Bu durum CHP çevrelerinde fırtına kopardı. Üniversite çevrelerinde birkaç profesörün etkisiyle Üniversite gençliği ayaklandı. 27 Mayıs hadiseleri, Üniversite talebesinin ayaklanması ile başlamış oldu. 26 Nisan günü Demokratlara düşman birkaç Profesörün beyanatı bulunmaktaydı.[46]

---

45 Ali Fuad Başgil, **27 Mayıs İhtilâli ve Sebepleri**, s.119-120.; Mustafa Ekincikli-Alpaslan Şahin, "27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi Öncesinde Kurulan İhtilal Örgütleri ve Dokuz Subay Olayı", **Akademik Bakış Dergisi**, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, s.70, Kasım-Aralık 2018, ss.39-54.

46 Ali Fuad Başgil, **27 Mayıs İhtilâli ve Sebepleri**, s.121-122.; Sedef Bulut, "Üçüncü Dönem Demokrat Parti İktidarı (1957-1960): Siyasi Baskılar ve Tahkikat Komisyonu", **Gazi Akademik Bakış**, Cilt 2, S.4, Yaz 2009, ss.125-145; Önder Gün, **27 Mayıs Askeri Müdahalesine Doğru DP-CHP Mücadelesinin Zirvesi 18 Nisan 1960-Tahkikat Komisyonunun Kurulması ve Faaliyetleri**, Yüksek Lisans Tezi İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2006.

Gazeteciler, konu ile ilgili Başgil'in fikirlerini de öğrenmek istemişlerdi. Onlara şu beyanatı vermişti:*"Bahis konusu karar, Anayasamızın lafzına ve ruhuna tamamen uygundur. Salahiyet Kanunu henüz kabul ve neşredilmediği için onun hakkında bir şey söylemeye imkân yoktur. … Anayasamızın 22.maddesi vazifesini suiistimal etmekle itham edilen Bakanların mesuliyetinden bahseder. Bunun teferruatı hakkında da Meclis İç Tüzüğüne atıfta bulunur. İç Tüzük ise 169. maddeden itibaren Bakanların mesuliyetleri konusunda açılan tahkikatın normal usulünü açık olarak düzenlemektedir. 177. maddede ifade tarzı değişmekte umumi ve mutlak bir mahiyet almaktadır. "Eğer Meclis doğrudan doğruya yani idarenin aracılığı olmadan malumat edinmek isterse bir Tahkikat Komisyonu kurulmasına karar verir vs." Tüzüğün bu maddesinin metni sarihtir. Meclis'e geniş bir salahiyet vermektedir. … Meclisin İç Tüzüğü kanun kuvvetinde olup, Anayasa'dan ayrılmaz. ... Meclis tahkikatı tamamen bizim memleketimize ait değildir. Bütün demokratik ülkelerde vardır ve bilhassa ABD'de mühim bir rol oynamaktadır."*[47]

Ertesi gün Başgil'in beyanatı hariç Hukuk Fakültesi'nde verilen bütün beyanatlar büyük başlıklarla gazetelerde yer almıştı. Bilhassa Hüseyin Nail Kubalı, 177. maddenin varlığından habersiz gibi Meclisin Tahkikat Komisyonu kurma hakkını reddediyordu. Demokrat iktidara şiddetle hücum ediyordu. Esasen 1958'de DP'nin hakkında aldığı tedbirlerin intikamını alıyordu. Menderes hükümeti, O'nu görevinden almış fakat iade etmesine rağmen kini silinmemişti.[48]

28 Nisan Perşembe günü İstanbul Üniversitesi öğrencileri kalabalık şekilde toplanarak "Kahrolsun hükümet, Menderes istifa!" diye bağırmaya başlamıştı. Polisler öğrencileri durdurmaya çalışıyordu. Göz yaşartıcı bomba kullanıldı. Grupları yönlendiren öğrencileri yakalamaya çalışıyorlar, onlarda karşılık veriyordu. Taş, toprak vs. polislere atıyorlardı. Atılan taştan ürken atlar ilerleyemiyordu. Nihayet öğrenciler, "Yaşasın Ordu, yaşasın kahraman Türk askeri diye bağırmaya başladı"

47 Ali Fuad Başgil, **27 Mayıs İhtilâli ve Sebepleri**, s.123-124.

48 Ali Fuad Başgil, **27 Mayıs İhtilâli ve Sebepleri**, s.124-125.

Birdenbire asker ve subaylarla öğrenciler ağlamaklı birbirlerine sarıldılar. Başgil, bu hareket orduya sirayet ettiğine göre artık Menderes hükümeti gitmiştir, diye düşündü.[49]

Bir süre sonra Rektör Sıddık Sami Onar, Üniversite yönetimin talebi olmadan Emniyet Güçlerinin Üniversitenin içine girmelerinden polis şeflerine şikâyetlendi. İtişip kakışma sırasında rektörün gözlükleri kırıldı ve yere düştü. Vali ve Belediye Başkanı hürmetlerini sunarken bir doktor da yarasını sarıyordu. Rektör bu halde binanın birinci katından öğrenciye seslendi. Gösterilere son verip dağılmalarını istedi. Bu defa Bayezit Meydanı'nda tekrar toplandılar. Bu kargaşada Turan Emeksiz adında bir Orman Fakültesi öğrencisi polis kurşunu ile öldürülmüştü. Bir lise talebesi ise kaza eseri tankın altında kalmıştı.[50]

Bu durumları konuşmak üzere hocalar dekanın odasında toplandılar. Polisin üniversiteye girişi haksızdır. Öğrenciler gösterisini yapar, öğleye doğru dağılırlardı. Bu Üniversitenin özerkliğine aykırıydı. Rektör ve bazı Profesörlerin Yassıada'daki savunmaları da buna dayanmıştı ve mahkemede bunu kabul etmişti. Başgil, devlet otoritesini temsil eden kuvvetlerin sulh ve emniyetin tehdit edildiği durumlarda davet beklemeden her yere girebileceklerini savunuyordu. Kaldı ki bütün öğrenciler aynı görüşte değildi. İçeride karşılıklı bir kargaşa yaşanabilirdi. Üniversite muhtariyeti umumun düzeninin karşısına dikilemezdi.[51]

Tartışmalar henüz bitmişti ki Maarif Vekili Âtıf Benderlioğlu telefondaydı. Hatır sorduktan sonra Başvekil'in Başgil'le görüşmek istediğini söyledi. Ahizede Menderes vardı. Nasihatlarına ihtiyacı olduğunu rahatsız etmeyecekse hemen

49 Ali Fuad Başgil, **27 Mayıs İhtilâli ve Sebepleri**, s.127-128.; "İstanbul ve Ankara'daki Olaylar Üzerine Dün Bu İki Şehirde Örfi İdare İlan Olundu", Cumhuriyet, 29.04.1960, s.1; "Ankara'da Dünkü Hadiselerin Neşri Yasak Edildi ve Gece Sokağa Çıkma Yasağı Kondu" **Cumhuriyet**, 30.04.1960, s.1.

50 Ali Fuad Başgil, **27 Mayıs İhtilâli ve Sebepleri**, s.128-129; Sefa Salih Aydemir, "27 Mayıs 1960 Askeri Darbesine Giden Süreçte Üniversitenin Etkisi", **International Journal of Eurasian Education and Culture**, Issue:1, Y.2016, ss.9-22.

51 Ali Fuad Başgil, **27 Mayıs İhtilâli ve Sebepleri**, s.130-131.

Ankara'ya gelmesini rica etmişti. 29 Nisan günü Ankara'daydı. Benzer olaylar Ankara Üniversitesi'nde de gerçekleşmişti. Hükümet ihtiyat tedbiri olarak örfi idare ilan etmişti. Akşam karanlığından itibaren sokağa çıkma yasağı ilan edilmişti. Atıf Benderlioğlu çok yorgun ve bitkindi. Menderesle görüşmeleri ertesi güne kaldı. 30 Nisan'da saat 20:00'de Çankaya Köşkü'ne gidildi. Burada Celal Bayar, Adnan Menderes, Refik Koraltan, Fatin Rüştü Zorlu ve yanlarında birçok vekil vardı. 177. madde ile ilgili daha önce basına verdiği beyanatı tekrarladı. Salahiyet Kanunu daha sonra yayımlanmıştı. Beyanattan sonraki incelemesine göre sınırı aşıyordu. Bazı noktalarda mutlak şekilde Anayasaya aykırı hükümler ihtiva ediyordu. Gizli görüşmeler hariç, Meclis görüşmeleri serbestçe yayımlanmalıydı. Aksi halde görüşmelerin açıklığı prensibine aykırı olurdu. Menderes, bu Kanunun, görüşmelerin açıklığını ortadan kaldırmadığını, amacının bazı gazetecilerin onları maksatlı şekilde "bozmasını" önlemek olduğunu söylüyordu. Anayasanın 20. maddesine göre görüşmeler kelimesi kelimesine zabta geçirilecek, Resmi gazetede ayrıntılarıyla yayımlanacaktı. Bir kısım basın hakkında tahkikat açılması Ceza Kanununun ve hususi durumlarda Basın Kanunun kapsamına girerdi. Basın hürriyeti ve Meclis görüşmelerinin açıklığı Anayasanın teminatı altındaydı. Resmi Gazete devlet memurları ve Meclis arşivlerinin işine yarayan bir dökümandı. Bir kısım basının suiistimallerini önlemek için Ceza ve Basın Kanunun hükümleri değiştirilebilirdi. Menderes, Kanun tasarılarının Meclis Komisyonlarında incelendiği Anayasa'ya uygunluğunun burada kontrol edildiği, bu konunun ne idari makamlarca ne de mahkemelerce tartışılamayacağını savundu. Bu görüşü, İnönü 1950'de Taksim'de savunmuştu. Hâlbuki Başgil, bütün hocalık hayatı boyunca Kanunların Anayasa'ya uygun olup olmadığına hâkimlerin bakabileceğini savunmuştu.[52]

52 Ali Fuad Başgil, **27 Mayıs İhtilâli ve Sebepleri**, s.132-133.; "Ankara Hadiselerinin Neşri Yasak Edildi", Cumhuriyet, 20.05.1950, s.1.; "Gündem Dışı Görüşmelerin Neşri Yasak Edildi", **Cumhuriyet**, 24.05.1960, s.1; "Meclis Görüşmelerinin Neşri Yasak", **Cumhuriyet**, 26.05.1960., s.1;

Bayar, bu tartışmalar yerine mevcut meselelerde ne yapmaları gerektiği hususunda Başgil'den fikir almak istedi. Başgil ise ihtiyatlı davranmalısınız. Anayasaya tamamen uymadığına göre Salahiyetler Kanununun hükümlerini tatbik etmemelisiniz. Kanun Meclis'e derhal geri gönderilmelidir. Gençliğe karşı sert tedbirlere müracaat etmemelidir, dedi. Bayar'a göre artık, sert tedbirler almak zamanı gelmişti. Başgil, öğrenci ve askerin yakınlaştığını sert hareketlerin önü alınmaz ise reaksiyonlara sebebiyet verilebileceğini savundu.

Menderes durumla ilgili Başgil'in ayrıntılı görüşlerini sorunca sınırlı kimseler içinde görüşmek istediğini söyledi. Bayar, Menderes ve Koraltan ile bir masanın etrafında kaldılar. Hariciye Vekili'nin de çağırılmasını istedi ve Zorlu da toplantıya katıldı.

Başgil, Menderes kabinesi derhal istifa etmelidir. Mümkün olduğu nispette muhalefete birkaç Bakanlık verilerek, Meclis'teki "mutedil" şahsiyetlerle yeni bir hükümet kurulmalıdır, dedi. Böylece bir koalisyon kabinesi olacak, milli birlik sağlanacaktı. Bu hükümet, Anayasaya aykırı olduğu iddia edilen kanunların ve Salahiyetler Kanunun tadilini teklif edecekti. Bu şekilde artık muhalefet hükümeti itham etmek için bahane bulamayacaktı. Bayar, bu teklifin bir benzeri nerede yapılmıştır? diyerek örnek istedi. Başgil, Fransa'yı örnek verdi. Zorlu, her memleketin kendisine ait hususiyetleri olduğunu, Başvekil'le Eskişehir ziyaretlerinde halktan yakın ilgi gördüklerini Başgil'in İstanbul'daki olayların tesirinde kaldığını iddia etti. Başgil, halkın hislerinin aksi istikametten bir rüzgârın esmesine bağlı olduğunu ifade etti. Menderes, kimseden korkmadığını, halka durumu anlatmak için Kızılay meydanına gidip hakaret etmelerini bekleyeceğini söyledi. Başgil, bunu yapmaması için Başvekil'i uyardı fakat Başvekil bu konuşmadan on beş gün sonra bu dediğini yaptı. Bayar, böyle bir durumda hükümeti değiştirmenin son derece yanlış olduğunu düşünüyordu. Bu rakipleri cesaretlendirirdi. Konuşmanın sonunda aynı fikrini savunarak ertesi günkü NATO toplantısı için aralarından ayrıldı. Başgil toplantının ardından Benderlioğlu'yla fikirlerini paylaştı. Benderlioğlu

haklı buldu. Kendisi de böyle düşünüyordu. Sabah 3:30'a kadar görüşmeler devam etti. İktidarda kalmaya devam edeceklerdi. Başgil, yanılmayı temenni ediyordu.[53]

Samet Ağaoğlu da Başgil'i dinleyen grup arasındaydı. Başgil konuşmanın kalan kısmını sınırlı kişiye yapma talebinde bulunduğu için Ahmet Hamdi Sancar toplantıya katılamamıştı. Üzerindeki büyük sorumluluğa rağmen konuşmaya katılamamasına üzülmüştü. Ağaoğlu, Menderes odadan dışarı çıktığında dalgın ve üzgündü. O'na ne teklif ettiğini sorduğumuzda; "Kabulü imkânsız bir yol. Halk Partisi ile koalisyon hükümeti yapmayı ileri sürdü", dedi.[54]

Her geçen gün İstanbul ve Ankara'da olaylar büyüyor, durum daha kötüye gidiyordu. Acaba hükümet, Celal Bayar'ın etkisinde mi kalıyordu? Bu durum birbirlerine sadakatleri ve dostluklarından ileri geliyor olabilir miydi? Başvekil bu sıkıntıları aşabileceğine inanıyor olabilir miydi? Menderes'in halk nezdindeki sevgisi birtakım basın tarafından yıpratılmıştı.

Başgil, Ali Fuad Cebesoy ile görüşmeyi düşündü. Münip Hayri Ürgüplü'nün evinde buluştular. Menderes'in istifasından başka çözüm göremiyordu. Paşa ile bu konuda mutabıktılar ve Ankara'ya giderek, müdahale etmesini istemişti. 22 Mayıs'ta Harp Okulu talebeleri Ankara sokaklarında sessiz yürüyüş yapmışlardı.[55]

26-27 Mayıs gecesi her türlü tertibat alınmıştı. Harp Okulu talebeleri PTT, Ankara Radyosu ve tespit edilen diğer yerleri ele geçirmek için saat 4:00'de şehre inmişlerdi. Yalnız PTT'nin işgali bir kişinin ölümüne sebep olmuştu. Bir buçuk saat içinde bütün kilit noktalar tutulmuştu. Önce hükümet üyeleri ve milletvekilleri tutuklanmış Harp Okulu'na gönderilmişlerdi. Çankaya'da

53 Ali Fuad Başgil, **27 Mayıs İhtilâli ve Sebepleri**, s.134-146.

54 Samet Ağaoğlu, **Arkadaşım Menderes İpin Gölgesindeki Günler**, İstanbul, YKY, Nisan 2011, s.122.

55 Ali Fuad Başgil, **27 Mayıs İhtilâli ve Sebepleri**, s.148-149; "Ankara'da Mektup ve Telgrafa Sansür Kondu" Şehirde Gezinti Maksadıyla Dahi Beş Kişinin Biraraya Gelerek Dolaşmaları Yasak Edildi", **Cumhuriyet**, 23.05.1960, s.1.

Celal Bayar'ı da zorla tutuklamışlar, Harp Okulu'na götürmüşlerdi.[56]

Başvekil, Eskişehir'e indiğinde Hava Subayları kendisine sırtını dönmüştü. Bu hareketin şaşkınlığı içinde halktan sevgi görmüş, bir fabrikanın açılışını yapmış, akşam da şeker şirketinde kendisi için verilen yemeğe katılmıştı. Saat 11:00'de gelen telefonda Koraltan, İstanbul Üniversitesi Profesörlerinin hükümete karşı bir protesto beyannamesi yayımlamaya hazırlandıklarını söylüyordu. Konuşmasında "kara cübbeliler" dediği bu profesörlere şiddetle hücum etti. Biraz sonra Ankara basın bürosunu arayarak nutkun yayımlanmamasını istedi. Sabah 4:00'e doğru sekreteri kapısını çaldı. Olup bitenleri anlattı. Menderes, Maliye Bakanı Polatkan, Kore'ye gönderilen Tugay'ın eski Kumandanı General Tahsin Yazıcı bulunuyordu. Hasan Polatkan radyoyu açmak için müsaade istedi. Ankara Radyosundan silahlı kuvvetlerin iktidarı ele aldığı Celal Bayar'ın ve bütün hükümet üyelerinin ve mebusların çoğunluğunun tutuklanıp Harp Okulu'na gönderildiği tekrar ediliyordu. Spiker silahlı kuvvetler adına müdahalenin hiçbir şahsı ve partiyi hedef almadığını vatandaşlar arasında kardeş kanının dökülmesini önlemekten başka bir gayesinin olmadığını ilan ediyordu. Yayın Atatürk'ün Yurtta Sulh, Cihanda Sulh sözleri ile kapanıyordu.[57]

Menderes aracı Vilayet Konağına yönlendirdi. Vali Menderes'e hürmet gösterirken Eskişehir Hava üssü Kumandanı General Bedii Kireçtepe'nin telefonu geldi. Bir süre sonra maiyetindekilerle birlikte tutuklanarak Eskişehir'e götürülme emri aldı. Oradan da Ankara'ya Harp Okulu'na götürüldü.[58]

---

56 Ali Fuad Başgil, **27 Mayıs İhtilâli ve Sebepleri**, s.168-170.

57 Ali Fuad Başgil, **27 Mayıs İhtilâli ve Sebepleri**, s. 170-172.

58 Ali Fuad Başgil, **27 Mayıs İhtilâli ve Sebepleri**, s. 173; "Türkiye'nin Kahraman Silahlı Kuvvetlerimiz Tarafından İdaresinin İkinci Günündeyiz. Meclis Feshedildi. Yeni Anayasa ve Demokratik Müesseselerin Kurulma Hazırlığına Başlandı", **Cumhuriyet**, 28.05.1960. (C.tesi), s.1; "Siyasi Hayatta Çok Önemli Değişikliklere Gidiyoruz". Milli Birlik Komitesi Kurucu Durumunu İktisap Etti, Şöhretli İlim Adamları Kurucu Organda Vazife Aldılar, **Cumhuriyet**, 28.05.1960, s.1; "Milli Birlik Komitesi Başkanı Cemal Gürsel'in Milletimize Hitabesi", **Cumhuriyet**, 28.05.1960, s.1.; "Menderes Kütahya Yolunda Yakalandı"

27 Mayıs'ın Birinci Ordu Kumandanı Korgeneral Cemal Tural 27 Mayıs Hakkında gençliğe şu beyanda bulunmuş ve bu beyanları gençlikçe yayınlanmıştı: *"…27 Mayıs en mukaddes bir ihtilalin tarihidir. Türkülerde, şarkılarda, marşlarda, hürriyeti ebedileştirmek ATATÜRK olmak, ATATÜRK'leşmek 27 Mayıs'ın sathını cennete çevirdi. 27 Mayıs, Mustafa Kemallerin ve bütün şehitlerin ruhlarına bir armağanıdır. Vatanımızın ve milletimizin kalbine çevrilmiş dev düşmanların ufalandığı 27 Mayıs, devrimler zincirine eklenen bir halkadır. Ne başlangıçtır ne de bir sonuç. 27 Mayıs, asil ve kansız bir ihtilalin Beyazıt meydanında atılan tohumları, Kızılay'da Cebeci'de yeşerdi. Harbiye'nin bağrında meyvasını verdi. O Harbiye ki kalbi vatanca vurur. Vicadanı milletçe işler, kanı hürriyet için cevelan eder. 27 Mayıs, onların taptaze vücutlarına sıkılmak istenen kurşunların da hedefini değiştirdiği tarihtir. 27 Mayıs, hakka, adalete, iyiye, güzele, doğruya susayışımızın ifadesi, memleketi çiftlik, milleti ırgatları sananların safletlerinin sonudur. 27 Mayıs milletçe birbirimizi sevgi ile muhabbetle kucaklamağa başladığımızın tarihidir. 27 Mayıs taptaze, gepgenç, dipdiri vücutları memleket toprağına kurban ettiğimiz tarihtir. …Bu mukaddes vatanın topraklarını süsleyen aziz şehitleri tazimle anmak ve manevi huzurunda hürmetle eğilmek borcumuzdur…*[59]*"*

Darbeden bir süre sonra 500'e yakın tutuklu Harp Okulu'ndan alınarak Yassıada'ya götürüldü. Bayar ve Menderes tecrit edilmiş bir halde ölüm kararını bekleyeceklerdi. Sonradan bu ceza Bayar ve diğer 11 mahkûm için müebbet hapse dönüştürüldü.[60]

Bayar, Refik Koraltan ve 7 Bakan Silahlı Kuvvetlerimizin Muhafazası Altında, **Cumhuriyet**, 28.05.1960, s.1; "27 Mayıs Hareketi Nasıl Hazırlandı", **Cumhuriyet**, 28.05.1960, s.1 ; "Bir Hukukçular Heyeti Yeni Anayasayı Hazırlıyor", Yeni Anayasa Yürürlüğe Girene Kadar Siyasi Partilerin Faaliyeti Yasak.. Ankara'ya giden Profesörler sırasıyla Ord. Prof. Dr. Sıddık Sami Onar, Prof. Dr. Ragıp Sarıca, Prof. Dr. Nail Kubalı, Ord. Prof. Dr. Tahir Taner, Prof. Dr. Tarık Zafer Tunaya, Ord. Prof. Dr. Vasfi Raşit Sevig, Doç. Dr. İsmet Giritli. **Cumhuriyet**, 28.05.1960, s.1.

59 **General Sıtkı Ulay'ın Hatıraları 27 Mayıs 1960 Harbiye Silah Başına!,** İstanbul, Ar Matbaası, Mayıs 1968, s.126.

60 Ali Fuad Başgil, **27 Mayıs İhtilâli ve Sebepleri**, s.173-174; Samet Ağaoğlu da 27 Mayıs'ın ardından tutuklananların hepsinin Yassıada'ya getirildiğini ken-

28 Mayıs 1960 günü İlim Heyetinin verdiği rapor şöyleydi: *"Bugün içinde bulunduğumuz durumu adi ve siyasi bir hükümet darbesi saymak doğru değildir. Devlet, hukuk, adalet, ahlak, amme menfaati ve amme hizmeti fikrini temsil etmesi ve amme haklarının korunması gereken siyasi kudret maateessüf aylardan hatta senelerden beri bu mahiyetini kaybetmiş, şahsi nüfuz ve ihtiraslara zümre menfaatini temsil eden maddi bir kuvvet haline gelmiştir. Bunun içindir ki siyasi kudret asıl devlet kudreti olan ordusu ile adliyesi ve baroları ile vazifesine bağlılık göstermek isteyen memuru ile her türlü manevi bağlantısını kaybederek devletin öz ve ana müesseselerine ve Türkiye'nin dünya devletler camiasında medeni bir devlet olarak layık olduğu yeri muhafaza etmesi bakımından olağanüstü değer ve ehemmiyette olan Atatürk İnkılâplarına karşı düşman durumuna düşmüştür…"*

Bir hükümetin meşruiyeti sadece menşeinde yani iktidara gelişinde değil, iktidarda da kendisini bu mevkie getiren Anayasaya riayeti ve millet efkârı ordu, kaza ve ilim müesseseleri gibi müesseselerle işbirliği yaparak hukuk nizamı içinde yaşaması ile devamı ile mümkündü. Halbuki hükümet ve siyasi iktidar bir taraftan Anayasaya tamamen aykırı kanunlar çıkarmış ve bunlara dayanmak suretiyle Anayasayı ihlâl etmiştir…. Hükümet devlet müesseselerini politik ve sosyal müesseseleri hatta bunun içinde yaşayan insanları birbirine düşürmek halka ve dış aleme karşı bunları kötüleyerek bir anarşi amiri haline getirmek suretiyle meşruiyetini kaybetmiştir…[61]"

27 Mayıs 1960 Sonrası Gelişmeler ve Ali Fuad Başgil'in Cumhurbaşkanı Adaylığı

Ali Fuad Başgil'e göre, 27 Mayıs bir hükümet darbesidir. Hukukta hükümet darbesi, devletin eli ve emri altındaki resmi

disinin de Yassıada'ya gönderilen en son kafilede olduğunu yazmaktadır. Ağaoğlu, **a.g.e.,** s.129.; "Sabık Liderler Seçimden Önce Muhakeme Edilecek", **Cumhuriyet**, 01.06.1960, s.1.; "Huduttan Kaçmak İsteyen 11 Mebus Yakalandı" Samet Ağaoğlu'nun da Hudutta Ele Geçtiği Rivayetleri Bildiriliyor, **Cumhuriyet**,01.06.1960, s.1.; "Orduya Minnet ve Şükran", **Cumhuriyet**, 9.06.1960, s.1.

61 Beyanın altında Sıddık Sami Onar, Naci Şensoy, Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, Hüseyin Nail Kubalı, Ragıp Sarıca, Tarık Zafer Tunaya ve İsmet Giritli'nin isimleri vardı., Sıtkı Ulay, **General Sıtkı Ulay'ın Hatıraları 27 Mayıs 1960 Harbiye Silah Başına!,** İstanbul, Ar Matbaası, Mayıs 1968, s.245-246.

kuvvetlerden birinin mesela ordunun isyan ederek mevcut hükümeti devirip iktidarı ele almasına denir. Bu tarife göre 27 Mayıs hareketi tam ve klasik şekille bir hükümet darbesidir.[62] Türk milleti adına sevinilmesi gereken husus, memleketin içinde bulunduğu kara bulutlar düşünüldüğünde başıbozuk bir ihtilâl olmamış, devletin muntazam ve şuurlu gücü ordu, rejimi ya da müesses nizamı devirmeden suiistimal ve idare suçlularını devirmek istemiştir. Bunun yanısıra devlet hayatında kötülüklere meydan vermeyecek müeyyideler koymak istemiştir.[63]

27 Mayıs ile kurulan hükümet hukuken fiili bir hükümettir. Hukukta fiili hükümet bir ihtilâl veya hükümet darbesi ile Anayasa dışı bir hareketle kurulan hükümete denilir. Fiili bir hükümetin kanuni bir hükümete dönüşebilmesi için kendi varlığını meşrulaştırması, meşru bir hükümet hâline gelmesi gerekir. Fiili hükümetler üç şart ile meşrulaşır. Halkın onayını kazanması, emniyet ve asayişi sağlayarak memlekete hâkim olması ve bir intikam teşkilatı olmayıp adetler ve hukuk prensipleri üzerinden yürümesidir. Meşruiyet kazanan fiili hükümet kanunları kendi yapar ve kendisi icra eder. Fiili hükümette kuvvetler birliği prensibi ile çalışılır. Bu açılardan Milli Birlik hükümeti fiili ve meşru bir hükümettir. Anayasa dışı bir hareketle kurulmuştur. Hareket sabahından itibaren halkın onayını kazanmış, memlekete bütünüyle hâkim olmuştur. Kabul ettiği geçici Anayasa ile hukuk prensipleri üzerinden yürümektedir. Devrilen hükümetin yarattığı gayri memnunlar kitlesinin psikolojik baskısı altında kalabilirler ve intikam politikasına sapabilirler. İntikam adaleti gölgeler ve kılıç kullanmaya götürür. Reaksiyonları bastırma gayreti içinde yıpranır. Bu tehlikelerden uzak kalması için fiili hükümetin yegâne çaresi ilk fırsatta kanuni hükümete dönüşmek ve elindeki büyük emaneti hakiki sahibine yani millete vermektir.[64]

62 Ali Fuad Başgil, **İlmin Işığında**…, s.56.

63 Başgil, **İlmin Işığında**…, s.89.

64 Başgil, **İlmin Işığında**…, s.90-91.

Milli Birlik hükümetinin devrilen iktidar mesullerinin muhasebesini yapıp, bitirmek ve Anayasayı yeniden tadil ve tanzim etmek üzere iki önemli vazifesi vardır.[65] Başgil, Anayasa'yı hazırlayan ve MBK'ya yakın olan öğretim üyeleri içinde olmamakla beraber 1960 Ağustos ayı günlerinden birinde Şale köşküne Cemal Gürsel ile görüşmeye çağrılmıştı. Gürsel, elde denenmiş bir Anayasa varken onu tamir ve ıslah mümkünken yenisine gerek olmadığına dair yazısını okuduğunu ve beğendiğini bununla birlikte bir Anayasa yapmak işine girişilmiş bulunduğunu ifade etmişti. Anayasa, Milli Birlik Komitesine gelince Başgil ile birlikte çalışmak istediğini söylemişti. Başgil ise memleket hizmetine amade olduğunu ifade etmişti. Aynı görüşmede Yassıada'dakilerin irtikâp ettikleri suistimallere ne dersiniz? sorusuna devlet hizmetinde suiistimal suçunu mazur gösterip affettirecek hiçbir sebep ve bahane düşünemem, demişti.[66]

Gürsel Yassıada'dakilerin Anayasayı çiğnedikleri görüşünü, Anayasaya aykırı kanun yapma, böyle bir kanuna rey verme, Anayasayı çiğneme hukuken tamamen ayrıdır. Biri Ceza Kanunun kapsamına girer, suç unsuru cebirdir. Diğeri mülga Anayasa'nın 17. maddesine girer bu da Büyük Millet Meclisi azasına en geniş ve mutlak şekliyle bir masuniyet ve mesuliyetsizlik tanımaktadır. Onları himayesi altına almaktadır, şeklinde cevap vermişti. Aynı görüşmede Başgil, 1921 Anayasası mebusların halk tarafından seçilmesi gerektiğini emrettiği halde bunlar senelerce liderler tarafından seçildi. Bunlar da kendilerinden ön-

65 Başgil, **İlmin Işığında**…, s.112.

66 Ali Fuad Başgil, **Yakın Maziden Hatıra Kırıntıları**, 3.Baskı, Yağmur Yay.,İstanbul,2017, s.27-28; "Muvakkat Anayasa Dün Gece Açıklandı", **Cumhuriyet**, 13.06.1960, s.1; "Sabıkların Muhakemesi İçin Yeni Bir Kanun Hazırlandı", **Cumhuriyet**, 18.06.1960, s.1.; "Yüksek Soruşturma Kurulu Üyeleri Bugün Açılanıyor", **Cumhuriyet**, 20.06.1960, s.1; "Milli Birlik Komitesi Azası Dün Yemin Ettiler", **Cumhuriyet**, 25.6.1960, s.1; "Sabıkların Duruşmaları Ekim Ayının İlk Haftasında Başlıyor", **Cumhuriyet**, 23.08.1960, s.1; "Yassıada Sanıkları İçin 200 Tevkif Kararı Alındı", **Cumhuriyet**, 28.08.1960, s.1.

cekilerin hatalarına bakarak yol almaya çalıştı ve hata ettiler, demişti.[67]

Başgil, 1960'ın yaz ayları boyunca Yeni Sabah'ta yazmaya devam etmişti. Burada Kanunların Anayasaya aykırılığı meselesini incelemişti. O'na göre Meclis'ten çıkan bir Kanun Anayasa'ya aykırı olabilirdi. Bu aykırılık Mahkeme önünde iddia edilebilirdi. Bu mahkeme, bu iddiayı hükme bağlamaya ve Kanunun Anayasa'ya uygunluğunu tetkik etmeye mecburdu. Bu kanaatinin karşısında olanlar ise İsmet İnönü ve Sıddık Sami Onar'dı. Onlara göre, Meclisten geçen her kanun milli iradenin ifadesiydi. Anayasaya tamamıyla uygun kabul olunurdu. Hiçbir kanun hakkında, hiçbir mahkeme önünde Anayasaya aykırıdır iddiası ileri sürülemez ve bunu mahkeme dikkate alamazdı.[68]

1961 Ocak Ayı başında Örfi İdareden çağırılmıştı. Örfi İdare Kumandanı Korgeneral Cemal Tural, Örfi İdare Kurmay Başkanı, Alpay Emin Aytekin, Örfi İdare Hâkimi Y. Muzaffer Beydi. Albay Emin Aytekin, Başgil'e efkârı tahrik edici yazılara devam ederse sonunun iyi olmayacağını söylüyordu. Ardından Cemal Tural, memleketin bu zor durumunda Profesör sıfatı taşıyan birinin durumun farkında hareket etmesi gerektiğini, aslında Başgil'i susturmayı bildiklerini fakat matbuata müdahale etmek istemediklerini söylemişti. Başgil ise vatanın selametini arayan bir vatandaş sıfatıyla yazdığını söylediğinde, Tural her şeyin kendi istedikleri yönde şekilleneceğini ifade eder biçimde konuşmuştu. "Göreyim sizi bu konuştuklarımızı da yazın gazeteye" diyerek tehdit etmişti.[69]

---

67 Başgil, **…Hatıra Kırıntıları**, s.30-31; "Tarafsız Şahsiyetlerden Bir Kabine Kuruldu Orgeneral Cemal Gürsel Başbakan Oldu" Yeni Kabinede 3 Asker 14 Sivil Var, **Cumhuriyet**, 29.05.1960, s.1; "Milli Birlik Komitesi Taahhütlerini Tekrarlıyor", Seçimi Kazanlar Kim Olursa Olsun İdare Onlara Devredilecek, **Cumhuriyet**, 30.05.1960, s.1; "Yeni Kabine Dün İlk Toplantısını Yaptı", **Cumhuriyet**, 31.05.1960, s.1.

68 Başgil, **…Hatıra Kırıntıları**, s.33-34; "Demokrat Parti İktidarının Sonu ve 27 Mayıs Darbe Rejimi Karşısında Mekteb-i Mülkiye", **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, C.12, S.66, Ekim 2019, ss.296-302.

69 Başgil, **Hatıra Kırıntıları**, s.34-35.

Başgil, 11 Ocak'ta İstanbul Emniyet Müdürlüğü'nden bir telefon almıştı. Örfi İdareden çağırılıyordu. Dördüncü defa gittiği Örfi İdareden 29 Mart öğleden sonra eve dönebilmişti. Yani iki ay on sekiz gün mahpus kalmıştı[70]. Başgil'in tutuklanma sebebi, Yeni Sabah'ta bir buçuk ay önce Kurucu Meclis hakkında yazdığı bir yazısının Hukuk Fakültesi'nden Nedret Pınar isimli bir öğrencisi tarafından Türkiye ve Dünya isimli mecmuada yeniden yayımlanması yani iktibas edilmesiydi. 12 Aralık'ta Milli Birlik Komitesi tarafından çıkarılan bir kanunla Kurucu Meclis hakkında tenkit yazısı yazmak yasaklanmıştı. Türkiye ve Dünya dergisi ise yazıyı yayımlarken tarih ve kaynak göstermemişti. Yazı bir buçuk ay önce yazılmıştı. Durum derginin sahibi ve yazı işleri müdürüne sorulmalıydı. Ceza veren ve yasak koyan kanunlar yayınlanmadan önceki hal ve hadiseleri kapsamazdı. Başgil, öğrencisine vakti olmadığı için yazamayacağını daha önceki yazılarından birini yeniden yayımlayabileceklerini söylemişti fakat ancak hangi yazıyı yayımlayacaklarına dair kendisine bilgi verilmemiştir. Kendilerinde bir kötü niyet olmamakla beraber sormuş olsalardı kendilerine Kurucu Meclis hakkındaki bu yazısını yayımlamamalarını söyleyecekti.[71]

İkinci defa hâkim karşısına çıkarılmıştı. Kurucu Meclis'in teşekkül tarzını bugünkü şartları dikkate almadan kötülüyorsunuz bu doğru mudur? diye sorulmuştu. Başgil, Kurucu Meclisin şekil ve şartları esası ile klasik bir müessese olduğunu İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Fransa, İtalya ve Almanya'da yıkılan idarelerin yerine yenilerini kurmak için Kurucu Meclislerin toplandığını, bunların kooperatif şekilde değil, halk seçimi ve demokratik usullerle kurulduğunu ifade etmişti. Kurucu Meclisi halk seçmeliydi. Türk Milleti, tâbi olacağı Anayasa'yı, serbestçe seçeceği temsilcileri marifetiyle kendisi yapmalıydı. Memleket halkı gideceği yolu herkesten iyi görürdü. Hâkim, yazının Demokrat Parti mensuplarını hükümet aleyhine tahrik ettiğini ve partisiz kalan vatandaşlara yeni parti kurmalarını

70 Başgil, **Hatıra Kırıntıları**, s.39.

71 Başgil, **Hatıra Kırıntıları**, s.42-43.

teşvik ettiğini iddia etti. Başgil ise, Milli Birlik Hükümeti'nin tarafsız olması ve Türk milletini küstürmemesi gerektiğini savunuyordu. Vatandaşın partiye intisabı hak ve vazifeydi. Partisiz kalanların bu vazifeyi yerine getirmesine izin verilmeliydi. Hâkim zabtı bağlamış, imza ettirmişti. Yanlarına gelen Kurmay Başkanı ise evinizde odanızın lambası sabahlara kadar yanıyor, her şeyden haberimiz var diyordu. Sivil polis gelmişti. Merkez Kumandanlığına götürülüyordu. İki metre uzunluğunda, bir metre genişliğinde içinde dar bir sedirden başka hiçbir şey olmayan bir hücreye kapatılmıştı.[72]

Bir gün sonra hücreden çıkarılarak başka bir odaya alınmıştı. Başgil, 23 gün Merkez Kumandanlığı'nda kalmıştı. Bu süre boyunca grup grup gençler ziyaretine gelmişti. Ahmet Emin Yalman Vatan'da Başgil'in hilafet ve saltanat taraftarı olduğunu yazıyordu. Başgil, "marifeti yalancılıktan ibaret" dediği Yalman'a bir mektup yazarak, "namuslu bir insan iseniz ispat ediniz". Ne zaman, nerede bir yazı veya beyanatı varsa ispat etmesini istiyordu. Yalman'dan ne ses ne cevap gelmemişti.[73] Başgil, hücredeyken askerler evini basmış, bazı kâğıt ve mektupları almışlar ve Örfi İdare tarafından bu mektup ve kâğıtlar hakkında sorguya çekilmişti.[74] 2 Şubat'ta Balmumcu'ya nakil kararı verilmişti. Balmumcu Çiftliğinin personel binalarıyla

72 Başgil, **…Hatıra Kırıntıları**, s.45-48.

73 Başgil, **…Hatıra Kırıntıları**, s.70-71.; Ahmet Emin Yalman, "Muhataplar: Başgil, Bölükbaşı, Erim, Gökay", **Vatan**, Tarihsiz, **Taha Toros Arşivi**. Yalman ilgi yazısında 1947-1950'nin Demokrasimizin altın yılları olduğunu, Başgil'in Hür Fikirleri Yayma Cemiyeti'ni idare tarzı ile o yılların yıldızlarının başında geldiğini yazıyordu. Din Bilgisi ile Modern Hukuk Anlayışını şahsiyetinde birleştirmişti. 1950'den sonra ise Atatürk ve rejim düşmanı sıfatıyla irtica bayrağı açtığını, hilafetin ve saltanatın geri gelmesi için bir beyanname yazdığını, iddia ediyordu. Yalman, Başgil', demek ki her devrin havasına göre en fazla göze çarpmak gibi bir zaafınız ve fren hafızanız var. Bunu bilmeniz ve bilmemiz gerektir diyordu. Bugün ihtiraslı Partiler etrafınızda dolaşıyor, sizin bir partiye yarım milyon rey getirebileceğiniz ile ilgili söylentiler var. Şöhret Kâziptir. Böyle devam ederse kendinizi bir çukurda bulacaksınız. Yassıada'daki kurbanların hali ortada dururken, onların izinde yürümek, geriliğe taviz vermek size yakışır mı? Tevbe etmenin doğru yolu tutmanın zamanı gelmemiş midir? Başgil, arkadaşlık ettiğimiz yıllardan dolayı ümitsiz değilim, doğru yolun yolcusu olabilmeni Allah'tan dilerim, diyordu.

74 Başgil, **…Hatıra Kırıntıları**, s.74-77.

hayvan ahırları 27 Mayıs'tan sonra siyasi tutuklulara hapishane yapılmıştı ve Yassıada'ya bir basamak olmuştu. On bir gün de burada görüşmeden yasaklanmıştı. Ardından "aristokratlar koğuşu" denilen koğuşta kalmıştı. Koğuşta Başgil'in geldiği gün bayram olmuştu. Yatağı, battaniyesi, eşyaları elbirliği ile hazırlanmıştı. Başgil'in eşi, Başgil'in talebelerinden Musa Başak'ı avukat tayin etmiş, kendisine vekâletname verilmişti. Örfi İdare Hakimliği Başgil'i Ceza Kanunu'nun 159. maddesine göre suçlamıştı. Bu maddenin bir fıkrası Büyük Millet Meclisi'nin seçimini tenkit eden yazıları suç saymaktaydı. Kurucu Meclis, BMM yerine konulmuştu. Başgil'de Kurucu Meclis ile ilgili yazısından dolayı suçlanmıştı. Bununla birlikte 159. maddenin ilgili fıkrası daha önce lağvedilmişti. Örfi İdarenin bundan haberi yoktu. Milli Müdafaa Vekâleti Askeri Adli Amirliği fıkranın ilgası sebebiyle ortada suç yoktur. Maznunun tahliyesi lazımdır, şeklinde cevap yazmıştı. Cemal Tural Paşa, Başgil'in tahliyesine karşı çıkmış ve Örfi İdareye gönderilmesini istemişti. Avukatı Musa Başak, Başgil'in Ceza Kanunun 161. maddesi kapsamında milli menfaatlere aykırı hareketten dolayı 2 No'lu Örfi İdare Mahkemesine gönderildiğini, tahliyenin biraz uzayacağını ama tertemiz çıkacağını bildirmek üzere gelmişti.[75]

Mart ayı içinde Yassıada'ya şahitliğe götürülmüştü. Şahitliğinden birkaç gün evvel Başsavcı Egesel, Üniversiteye gitmiş talebe ile görüşürken, "Hocayı Yassıada'ya çağıracağız. O'nu anasından doğduğuna pişman edeceğim demişti". Yassıada'da dediğini yapmıştı. Kendisini hararetle alkışlatmış, "Bu şahidin yeri orası değil, parmaklıkların arkasındaki sanıkların yanıdır" demişti.[76] 2 No'lu Örfi İdare Mahkemesi'ndeki ilk duruşmaya iyi hazırlanmış bir dosyayla çıkılmasına rağmen tahliye kararı çıkmamıştı. Musa Başak çok iyi bir avukat olmasına rağmen Prof. Dr. Sahir Erman da destek olmak istemiş ve O'na da vekâ-

75 Başgil, **…Hatıra Kırıntıları**,s.81-84.

76 Başgil, **…Hatıra Kırıntıları**, s.97-98; "Başgil Dün Şehadette Bulunurken Bayar ve Menderes'i Müdafaa Etti" Profesör, Başol'un Müdahalesine Rağmen Bir Bilirkişi Gibi Tahkikat Komisyonu'nun Anayasa'ya Aykırı Olmadığını Söylemeye Çalıştı, **Cumhuriyet**, 23.06.1961, s.1.

let verilmişti.[77] 29 Mart'ta tahliye istenmiş, Savcı Ahmet Bey de tahliyeyi desteklemişti. Tahliyeden sonra iki defa daha mahkemeye çıkmış ve beraat etmişti.[78]

Başgil, 1961 Ocak ayında tutuklanmış, hemen ardından da parti faaliyetlerine izin verilmişti. Mart sonunda Balmumcu'dan tahliye edilince gazetelere verdiği ilk beyanatta Halk Partisi karşısındaki muhalefeti Adalet Partisi ve Yeni Türkiye Partisi diye ikiye ayırmanın yanlış olduğunu, açıklamıştı. Bu bölünüş şahsi ve suniydi. Başgil bu iki kanadı birleştirmeye çalışmış ancak başarılı olamamıştı.[79]

Ağustos 1961'de partiler seçim çalışmalarına başlamıştı. Samsun milletvekili ve Başgil'in eski talebesi Ali Fuat Alişan ile Yeniköy'de görüştüler. Adalet Partisi Samsun teşkilatı adına gelmişti. Parti listesinden müstakil aday gösterilmek isteniyordu. Başgil, kuruluşunda emeği olduğu ve millet çoğunluğunun his ve efkârını temsil ettiğini düşündüğü için Adalet Partisi Samsun Müstakil Senatörlüğüne aday olmuştu. Aynı gün AP İstanbul Teşkilatı Başkanı Muhittin Güven ve arkadaşları Parti listesinden müstakil aday olmasını istemiş, bu işin öğleden önce olup bittiğini açıklamıştı. Karar AP çevrelerinde bayram sevincine sebep olmuştu. Eylül başlarında Lizbon Konferansı için Lizbon'a oradan da Cenevre'ye geçmişti. Seçim mücadelesine destek olması için çağırılmasına rağmen Balmumcu'dan çıktığından beri daimi olarak göz hapsine alınmış, evi ve telefonları kontrol altında tutulmuştur. Tekrar tutuklanması için bir bahane aranıyordu.

Bununla birlikte Cenevre'de seçim konuşmaları hazırlayarak Son Havadis gazetesine göndermişti. 15 Ekim'de seçimler yapılmıştı. Aldığı telefon ve telgraflar büyük çoğunlukla

77 Başgil, **…Hatıra Kırıntıları**, s.103-105.

78 Başgil, **…Hatıra Kırıntıları**, s.107-108.

79 Başgil, **…Hatıra Kırıntıları**, s.145, "Bir kısım Siyasi Partiler MBK'nın Milli Koalisyon Teklifini Müspet Karşılamadı", **Cumhuriyet** , 19.10.1961, s.1; "Dünkü Son Durum Koalisyon İçin CHP-YTP Evet, AP-CKMP Hayır Diyorlar", **Cumhuriyet** , 20.10.1961, s.1; "Cumhurbaşkanlığı Meselesi Ön Safa Alındı. Bu Yüzden AP'liler Arasında Anlaşmazlık Çıktı", **Cumhuriyet**, 21.10.1961. s.1.

senatör seçildiğini haber veriyor ve memlekete çağırıyordu.[80] Cenevre'deki Türk kolonisi sonuçtan memnundu. Seçimlerin temiz yapılmasından ve iktidarın sivillere teslim edileceğinden hoşnuttu. 23 Temmuz'da Meclis toplanacak ve Türkiye muhtaç olduğu huzura kavuşacaktı. Başgil, 17 Ekim'de Cenevre Radyo Televizyon idaresinden beş dakikalık bir radyo konuşması için teklif almış, 18 Ekim'de de bu konuşmayı yapmıştı.[81]

23 Ekim'de İstanbul'a gelmişti. Kararlaştırıldığından bir gün sonra gelmesine rağmen meydanda büyük bir karşılayıcı kitle vardı. Sıkı inzibat tedbirleri alınmıştı ve çok sayıda gazeteci vardı. Hep bir ağızdan sorulan soru Cumhurbaşkanlığına adaylığınızı koyacak mısınız? oldu. Başgil, Cumhurbaşkanlığı için verilmiş bir kararının olmadığını, milli koalisyonun memleket için şart olduğunu söylemişti. Atatürk düşmanlığı ve gericilik ithamlarını reddetmişti. Bunun yalan ve iftira olduğunu, Atatürk'ün Yeni Türkiye devletinin banisi olduğunu, Türkiye Cumhuriyeti'nin bir vatandaşı olarak Ataya ebediyyen minnettar olduğunu ifade etmişti. Bunu da yeni söylemiyordu. 1928'de Fransızca olarak neşrettiği Boğazlar Meselesi isimli eserinde, bunu belirtmiş ve eseri Atatürk'e ithaf etmişti. Başgil, konuşmasında mücadelenin bitmesi gerektiğini, ileri memleketlerin politikayı bir yana bırakarak çalıştığını söyleyerek, namuslu insanlardan oluşan bir hükümet kurulmalıdır, diyordu.[82]

Akşam 23:00 treni ile Ankara'ya hareket ederken yanında bazı dostları ile İstanbul Mebusu Tahsin Demiray, eski talebelerinden Ferruh Bozbeyli, Erzurum mebusu Ertuğrul Akça ve daha bazı kimseler vardı. Gelecek çalışmalara dair fikir yürü-

80 Başgil, **…Hatıra Kırıntıları**, s.147-149.

81 Başgil, **…Hatıra Kırıntıları**, s.152.; "Son Haberlere Göre CHP 188, AP 155, YTP60, CKMP 45 Milletvekili Çıkardı. 2 Yer Ortada", **Cumhuriyet**, 17.10.1961, s.1.; "Dört Partinin Katılacağı Bir Milli Koalisyon Kurulması İçin MBK Teşebbüse Geçti", **Cumhuriyet**, 18.10.1961, s.1

82 "Dün Gelen Ali Fuad Başgil, Cumhurbaşkanlığı İçin Bir Kararım Yok. dedi" **Cumhuriyet**,24.10.1961., s.1,5.; "Başgil'i Karşılamaya Gelenler Geri Döndüler", **Cumhuriyet**, 23.10.1961, s.1, 5. Başgil'i karşılamaya gelen İzmirli AP'lilerin birkısmı Başgil'in gelemeyeceğini duyunca geri dönmüş, bir kısmı da şehir de kalıp beklemeyi tercih etmişi.

tüldü. 23 Ekim sabahı trenin uğradığı her istasyonda kalabalık bir halk kitlesi ve alkışlarla karşılanıyordu. Polatlı'ya iki istasyon kala bir kaza olduğu söylenerek tren saatlerce bekletildi. Daha sonra aslında bir şey olmadığı fark edildi. Başgil'in Ankara'ya belirlenen vakitten sonra varması isteniyordu çünkü halk Ankara garına akın etmişti.[83]

Tren Polatlı'ya hareket ettiğinde İzmir Milletvekili Mehmet Ali Aytaç, Trabzon Senatörü Yusuf Demirdağ ve çoğu Karadeniz milletvekilleri olmak üzere kalabalık bir milletvekili grubu Başgil'i karşılamıştı. Seçmenlere söz verdiklerini ve Cumhurbaşkanı olarak yalnız kendisine oy vereceklerini, bunda müttefik olduklarını söylüyorlardı. Başgil, kendisinin bunu düşünmediğini fakat milletvekilleri bunu isterse hizmetten kaçmayacağını söylüyordu. Tren üç saatten fazla gecikmesine rağmen istasyonda mahşeri bir kalabalık vardı. "Yaşa, var ol!" sesleri arasında sarılıp kucaklayanlar, zorla çekip elini öpenler arasından zorla sıyrılabilmişti.[84]

Saat 13:00'de Ankara'daki Otele ulaştıklarında Adalet Partisi, Yeni Türkiye Partisi ve Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi milletvekilleri grup grup ziyaret ederek Cumhurbaşkanlığına aday olmasını istiyorlardı. Oylarının Başgil'le olduğunu ve milletin kendisini beklediğini söylüyorlardı. Bir adaylık beyannamesi yazarak imzaladı. Beyannameye eklenen kâğıt tabakaları her üç partiden milletvekillerinin imzasıyla dolmuştu. Saat 19:00'u geçerken İstanbul'dan beri eşlik etmekte olan İsmail Dayı gelmiş ve Başvekaletten çağırıldığını ifade etmişti. Adaylığınızı çekmeniz için sıkıştıracaklar, yılmayınız tavsiyesinde bulundu.

Saat 20:00'de Başvekalet'e giderken yanında Tahsin Demiray, Fethi Tevetoğlu, Ali Fuat Alişan, Şadi Pehlivanoğlu ve birkaç milletvekili vardı. Başvekâlet odasına Demiray'la girmişlerdi.

83 Başgil, **…Hatıra Kırıntıları**, s.155-156.

84 Başgil, **…Hatıra Kırıntıları**,s.158.; "Başgil Başkanlığa Adaylığını Koyuyor", **Milliyet**, 25.10.1961., s.1, **http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/**, 6.2.2020.

Kapıda Fahri Özdilek ve Sıtkı Ulay vardı. Başgil, tanışma davetiymiş gibi konuşmaya başladı. Türkiye'nin yenileşme gayretleri ve bunların verimsizliğini değerlendiriyordu. İktisadi ve teknik sahada bir yığın iş varken bir sürü milli ihtiyaçlar ve imar işleri varken hükümet yetkililerin halkın dili, dini, maneviyatı ve milli gelenekleri ile uğraştığından bahsediyordu. Halkı hükümetten soğuttular, devlet otoritesini jandarma dipçiği korkusu haline soktular. Maarif sistemi memleket meselelerinden habersiz, evladı ana babadan, halkı hükümetten ayıran metropol senyörleri ve kozmopolit idareciler türetti. Bu kişiler halka müstemleke gözüyle baktı. Bugünkü perişan halin sebebi budur. Okutup yetiştirdiği evlatları kendisine ihanet etmiştir[85].

Sıtkı Ulay, fikirlerin enteresan olduğunu fakat başka bir mesele için davet edildiğini söyleyerek, Cumhurbaşkanlığına aday olacakmışsınız. Bu doğru mudur? dedi. Başgil, bu kararı kendi başına değil muhtelif partilerden milletvekilleri ve halkın isteği olarak gördüğünü ve olumlu cevap verdiğini açıkladı. Ulay ise, adaylığını geri çekmesini Gürsel Paşa'nın karşısında bir adaylığa müsaade etmeyeceklerini ifade etti. Başgil, yanlış yolda olduklarını demokrasinin hukuku emrettiğini, zorlanan bir seçimden hayır gelmeyeceğini ifade etmişti. 15 Ekim'de milli irade tecelli etmişti. Padişahlıkta makamın sahibi önceden belliydi. Hâlbuki Cumhuriyette makamın layığını yalnız halkın ve halk temsilcilerinin oyları belirleyebilirdi.[86]

---

85 Başgil, **…Hatıra Kırıntıları**, s.160-161.; "MBK Liderlerle Bu Ayın 26-27'si ile 1-3 Eylül'de Görüşecek", **Cumhuriyet**, 24.8.1961, s.1.; "Yuvarlak Masa Toplantılarının Tarihleri Belli Oldu", **Cumhuriyet**, 24.8.1961, s.5. Üniversite Öğretim Üyeleri İle Yapılan Toplantı Fasılasız saat 13:40'a kadar sürdü. Üniversite Öğretim Üyeleri ve gazetecilerle aktüel memleket meseleleri hakkında fikir teatisi yapıyoruz. Yuvarlak Masa Toplantılarında Liderlerden Neler İsteyeceğimizi Araştırıyoruz. …Sezai Okan AP Listesinden Serbest Mebus Seçilen Ali Fuad Başgil'le görüşme tamamen hayal mahsulüdür, demiştir. …MBK'nın Başgil'le konuşmak niyeti ve kararı yoktur. İhtilal yapan adamlar kati konuşur, Sezai Okan böyle söyledi diye yazın. Başgil, dün bazı gazetecilere verdiği demeçte Alt-Komisyonun Boğazda kalmakta olduğu lüks otele giderek kendileri ile görüşeceğini bildirmişti.

86 Başgil, **…Hatıra Kırıntıları**, s.163.

Bugünkü durum nispi temsil sistemin tabii bir neticesiydi. Bu sistemde oylar bölünür, küçük büyük her parti Mecliste yer kazanırdı. Sistem oyları bölüp bir partiler mozağı haline getirmekle beraber memleket idaresini çoğunluğun görüşüne bırakmayarak azınlıkları da idareye iştirak ettirmektedir. Hükümet kurulmasında zorluklar çıkması ve kuvvetli bir hükümetin kurulamaması sistemin zorluklarıydı. Sıtkı Paşa devamla orduda yeni bir cunta oluştuğunu, radyonun da cuntanın elinde olduğunu, talimatı onların verdiğini ifade ediyor, Cumhurbaşkanlığına aday olması halinde Başgil'in "hayatını garanti edemeyeceklerini" söylüyordu. Eğer devam ederse, seçimler iptal edilecek, Meclis açılmayacak, partiler kapatılacak ve askeri idare devam edecekti.[87]

Aynı hadiseyi Sıtkı Ulay, şöyle aktarmaktadır: *"… Sayın Başgil'in fuzuli masraflara girmemesi için İstanbul Örfi İdaresinden bazı arkadaşlara rica ile kendisine bazı özel mektuplar yazılmasını tavsiye ettim. Sonradan anlaşıldığına göre bazı kimseler bunun tam tersini yaparak, Sayın Profesöre herkesin hatta ordunun kendisini beklediği haberini ulaştırmıştı. Biz Profesör herhalde durumu anlar gelmez derken İstanbul'a çıkageldi. İhtilalden beri yanımda olan emir subayım Binbaşı Sedat Gürkök bazı haberler almış. Başgil, Meclis'te seçildikten sonra toplar atılmayacaktı ve bindirilip Ankara'dan uzaklaştırılacağı cip arabası dahi tespit edilmişti. ….Kimseye sormadan ve danışmadan Emir Subayımı göndererek Ankara'ya gelmiş olan Sayın Başgil'in otelden acele davet edilmesini rica ettim. Ben de Özdilek Paşanın yanına giderek Başgil'in geleceğini haber verdim ve beraber kendisi ile konuşmamızı rica ettim. Beklemeye başladık. …Yanında gelenlerden yalnız Bay Tahsin Demiray'a yalnız siz buyurun, dedik. Eski devirlere ait konuşmalar tazeleniyor…. Sayın Özdilek'e konuşmaya girmemiz için işaretlerde bulunuyordum. Yine gecikince dayanamayarak sözü aldım. Profesöre durumu olduğu gibi bütün çıplaklığı ile anlattım. Ben anlattıkça Profesörün kızarmış olan rengi git gide sararmaya başladı. Bu durum karşısında beyhude yere zahmet edip Cumhurbaşkanlığına adaylığını koymamasını ve koydurmamalarını, zaten dizginle-*

87 Başgil, **…Hatıra Kırıntıları**, s.164-165.

rin elimizden çıkmak üzere olduğunu farzımuhal kendileri seçilirse benim de belki dağa çıkmak zorunda kalacağımı sırlayarak konuşmamı bitirdim.

Profesör ayrılırken durumu inceleyip bu gece bir karar vereceğini bildirdi. Ekibi ile beraber yola çıktı. Sonradan öğrendim ki o gece söylenenlerin hakikat olup olmadığını incelemiş ve gece yarısı Sayın Osman Bölükbaşı'ya giderek danışmış ve durumu anlamış. Ben de sabahleyin erkenden gidip Sayın Erkânı Harbiye Reisi Sunay'a durumu anlattım. Sonra Postaneden Sayın Başgil'in Ankara'dan gönderdiği ayrılış haberi ile istifa telini öğrendik ve mesele kapandı."[88]

Başgil, memleket demokrasisine dair yapılan tehditler karşısında üzgündü. Bu işe halkın talebi ile karar vermiş ve bir beyanname imzalamıştı. Verdiği sözden dönemezdi geriye tek çare kalıyordu. Senatörlükten çekilip evine dönmek. Tahsin Demiray da bu durumda hepimiz istifa ederek çekiliriz demişti. Gökhan Evliyaoğlu tehditlerin kurusıkı olduğunu savunuyordu. Menderes de kendisine duyurulan tehditlerin kurbanı olmamış mıydı? Vaziyet aşağı yukarı aynıydı. 22 Şubatçılardan Talat Aydemir ve arkadaşlarının gazete beyanatlarından orduda bir cunta kurulduğu hatta bir protokol imza edildiği hakikatti. 15 Ekim seçimlerinden demokrat cephenin kazançlı çıkması üzerine MBK İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nden bazı Profesörlere müracaat etmişlerdi. Profesörler ise Meclisin toplanıp resmen açılmasından ve yemin merasiminin yapılmasından önce seçimlerin hukuki bir kıymet taşımadığını ve iptal edilebileceğini söylemişlerdi. Bu görüş doğru ise tamamen çürük ve demagojikti.[89]

Sıtkı Paşanın tehditlerinin blöf olup olmadığını öğrenmek için Ragıp Gümüşpala ile görüşmek istedi. Tahsin Demiray, Fethi Tevetoğlu, İsmail Dayı ve bazı kimselerle Gümüşpala'yı

88 Ulay, **a.g.e**., s.230-232.

89 Başgil, **…Hatıra Kırıntıları**, s.165-167; Başgil'in 1961'de Cumhurbaşkanı adaylığı etrafında toplananlar arasında henüz politikaya atılmamış olan Demirel, Turgut Özal ve Erbakan da vardı. "Üç Liderin İlk Eylem Sınavı", **Milliyet**, 5.07.1994, s.9. **http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/,** 6.2.2020.

ziyarete gitmişlerdi. Salı günü Dâhiliye Vekâletinden çağırıldığını, Çankaya'da silahlı kuvvet kumandanlarıyla yapılan toplantıda esen sert havayı, partilerce Reisicumhurluğa aday gösterilmemesi taahhüdünü içeren protokolü ne şartlar altında imza ettiklerini anlattı. Meclis'in açıldığı gün, Meclisin kapısında Başgil'in linç ettirileceğini haber aldığını ve arkadaşlardan Cenevre'den dönmemesi için telgraf çekmelerini rica etmişti. Tahsin Demiray, telgrafın bir gün sonra hareket etmesi şeklinde çekildiğini söylemişti.[90]

Ardından görüşüp fikir almak üzere Bölükbaşı'ya gitmişlerdi. Seçimlerde kardeş partilerin oynadıkları kötü oyunları anlattıktan sonra asıl kötü oyun şimdi başlıyor, demişti. 23 Ekim'de Çankaya'da parti liderlerine Cumhurbaşkanlığına aday göstermemeleri için protokol imzalattırmışlardı.[91] Çankaya toplantısında kumandanlardan birinin Başgil aleyhine çok ağır sözler söylediğini Gümüşpala ise Cenevre'den dönmemesi için telgraf çektirdiğini dolayısı ile böyle bir mesele kalmadığını söylemişlerdi. Bölükbaşı, Abdülhak Kemal Yörük Cumhurbaşkanlığına aday olmamasını ama senatörlükte devam etmesini öneriyordu. Başgil ise bunu artık bir haysiyet meselesi olarak gördüğünü, senatörlükte de kalarak süngünün ucunda kukla olamayacağını ifade etti.[92]

Başgil 27.10.1961'de saat 11:20'de Feneryolu'ndaki Köşkünde basını karşılayarak istifasını şöyle açıklamıştı: *"…Ben ar-*

90 Başgil, **…Hatıra Kırıntıları**, s.169-170.

91 Başgil,**…Hatıra Kırıntıları**, s.171.; "Anlaşmaya Varıldı" **Milliyet**, 25.10.1961 (Çarşamba), s.1. **http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/**, Parti Liderleri Gürsel'i desteklemeyi, Yassıada ve Eminsu konularını ele almamayı taahhüt ettiler. Kumandanların da katıldığı toplantıda protokol imzalandı.; "Protokollü Seçim", **Milliyet**, 16.10.1986, s.10., **http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/**, 24 Ekim Protokolü Gürsel'e Cumhurbaşkanlığı'nın Yolunu açmıştı.; "Liderler Komutanlar Önünde Protokol İmzaladı", **Cumhuriyet**, 25.10.1961, s.1

92 Başgil, **…Hatıra Kırıntıları**, s.172; Gümüşpala Dün Başgil'in Cumhurbaşkanlığı'nda Israr Edilirse Partiden Çekileceğini Basına Bildirdi", **Cumhuriyet** , 22.10.1961, s.1;" Başgil Senatörlükten İstifa Etti ve Ankara'dan Ayrıldı", Şehrimize Gelen Başgil, evinde saklanarak kendisi ile görüşmek isteyen gazetecileri yağmur altında bekletti. **Cumhuriyet**, 26.10.1961, s.1; "Gürsel Milletin Parti Mücadelelerine Artık Tahammülü Kalmamıştır", dedi. **Cumhuriyet**, 26.10.1961, s.1.

tık gazeteler için enteresan bir süje olmaktan çıktım… Artık eskisi gibi kendi köşemde en sadık arkadaşlarım olan kitaplarımla huzur ve sükûn içinde başbaşa kalacağımı düşünerek seviniyorum. Senatörlükten istifa ederek aniden Ankara'dan ayrılmama gelince hikâye uzundur… Ankara'da geçen Salı gecesi saat 20:00'den sabah 4:00'e kadar yaptığım temaslar sonunda buna mecbur oldum. Çünkü Cumhurbaşkanlığına adaylığımı koymam için muhtelif partilerden beni seven ve tutan senatör ve milletvekillerinin talebi karşısında buna söz vermiş hatta bir de vesika imzalamıştım. Fakat diğer taraftan adaylığımı geri almam zarureti hâsıl oldu. Ben ise verdiği sözü geri alan insanlardan değilim. Bu durum karşısında benim için yapacak tek bir şey kalmıştı. Senatörlükten istifa ederek evime dönmek. Öyle yaptım. Bu hareketimi beni seven vatandaşlarımın anlayışla karşılayacaklarını ve beni mazur göreceklerini ümit eder ve Sayın Gürsel'in Cumhurbaşkanlığı'nın Türk milleti için hayırlı ve uğurlu olmasını dilerim."[93]

Başgil, cesaret ve feragat sahibi olmayanların politikaya girmemelerini düşünmekteydi. Demokrat Parti, bu meziyetlere sahip olduğunu gösterebilseydi hem kendisini hatasına kurban etmez hem de 27 Mayıs olmazdı.[94]

Başgil'e göre, Meşrutiyet'ten beri Cumhuriyet'te dahi uygulanan çoğunluk usulüydü. 1950'ye kadar çoğunluğu CHP üstlenmiş, 1950'den sonra durum değişmişti. 1961'de seçim kanunu çabucak hazırlattırılmış, çoğunluktan nispi temsile geçilmişti. Buna göre her parti kuvvetine göre Meclis'te yer alacaktı. Ancak kuvvetli bir hükümetin kurulması mümkün olmayacaktı. Hâlbuki devlet yönetimi, kudret, istikrar, istikamet ve mesuliyet isterdi. İngiltere ekseriyet sistemini 300 yıldır yürütmekteydi. Kimse bu usulün adaletsiz olduğunu söylemiyordu.[95]

---

93 Başgil, konuşmasında yeni bir parti kurma niyetinde olmadığını açıklamıştır. Başgil, dört gün önce hem Cumhurbaşkanı adaylığından çekilmiş hem de Senatörlükten istifa etmişti. "Ali Fuad Başgil Dün İstifa Sebeplerini Açıkladı", **Cumhuriyet**, 28.10.1961, s.5; "Başgil Olayı Nedir? Hayatınızı Garanti Edemeyiz Deyince Adaylıktan Vazgeçti", **Cumhuriyet**, 29.4.2018., s.10; "Gürsel 607 Oydan 404'ü İle Cumhurbaşkanı Oldu", **Cumhuriyet**, 27.10.1961, s.1.

94 Başgil, **…Hatıra Kırıntıları**, s.177.

95 Başgil, **…Hatıra Kırıntıları**,s.180-181.

Başgil AP, YTP ve CKMP'nin bir koalisyon kurması gerektiğine inanıyor, bu konuda Bölükbaşı'yı Başbakanlığa teşvik ve ikna etmeye çalışıyordu. Bölükbaşı anlaşamayacaklarının yanısıra askerin de buna izin vermeyeceğini söylüyordu[96]. Bölükbaşı, askerin Halk Partisi'nden başkasına güvenmeyeceğini söylüyordu. Hapishanelerden korkmayan Bölükbaşı ortamdan korkar olmuştu.[97]

Başgil, kendisini memleketçi, milliyetçi, maneviyatçı ve terakkici muhafazakâr olarak tanımlıyordu. Bu vasıflar temiz manada inkılâpçılıkla da çatışmazdı.[98] Başgil, meslektaşı Hıfzı Veldet Velidedeoğlu'nun bir yazısına verdiği cevapta; mahkemeye çıkışını vicdanın emrine yerine getirmek olarak tarif ediyordu. Demokrat iktidar, kendisinden önceki iktidarlar gibi Anayasaya aykırı kanun yapmış ve çıkarmıştı. Anayasaya aykırı kanun çıkarmakla Anayasa çiğnenmiş olmazdı. Yalnız aykırılığı mahkeme kararıyla sabit olan kanun, kanun olmaktan çıkar ve ölü kanun olur. Bu neticesinin hâsıl olması için mahkeme kararı gerekmektedir. Üç beş kişinin bir araya gelmesi hukuken bir şey ifade etmezdi. Hukukun yolu daima mahkemeden geçer. Otuz beş yıldır mahkemelerden Anayasa'ya aykırılık kararı görüşülmemişti ki iktidar bununla Anayasayı çiğnemiş olsun. Darbeyi yapanlar, bunu hiçbir zümre ve partiye karşı yapmadıklarını kardeş kanı dökülmesine karşı yaptıklarını söylemesine rağmen hukukçu sıfatını taşıyanların işi parlatıp bir Anayasayı çiğneme suçu çıkardıklarını yazıyordu. Meclis çoğunluğu kendisini "Anayasayı ihlâl, iskat ve tağyir" ile suçlayamaz. Bunun hem manası yok hem de Meclis ekseriyetinin Anayasayı tadil hakkı vardır.[99] İktidar, "Anayasayı çiğnedi, kaybetti" iddiasının mantık ve aklıselim açısından değeri yoktur. Milletlerin kendilerine zulmedenlere karşı isyan etme hakkı vardır. Avrupa'nın hukuk ve felsefe otoriteleri bu haktan ürkerek bahsederler. İsyan ve ih-

96 Başgil, **…Hatıra Kırıntıları**,s.184-185.
97 Başgil, **…Hatıra Kırıntıları**,s.185-186.
98 Başgil, **…Hatıra Kırıntıları**,s.188.
99 Başgil, **…Hatıra Kırıntıları**,s.192-194.

tilal memlekete fenalık getirir. Hukukçu sulh adamıdır, O'nun yolu ikna ve irşattır, demekteydi.[100]

Ali Fuat Başgil, 1962'de Cenevre'ye gitmişti. 10 Ekim 1965'te Türkiye'de yeniden seçimler olmuş, bu seçimlerde Adalet Partisi çoğunluğu almıştı.[101] Ali Fuad Başgil bu dönemde İstanbul Milletvekili olmuş ve Anayasa Komisyonu Başkanlığı yapmıştı.[102]

Anayasa Hukuku Profesörü ve münevver bir kişilik olarak Başgil, tek parti idaresini eleştirmiş, Demokrat Parti'nin oyların çoğunluğunu alarak iktidar olmasını umut ve heyecanla karşılamıştı. Çok partili hayata geçişi ve kendi deyimi ile "çoğunluğun iktidarını" adeta bir demokrasiye geçiş süreci olarak görüyordu. Demokrat Parti'nin halkla iç içe olması, halkın ve toplumun kalkınması için yaptığı ilk dönem icraatlarını olumlu gelişmeler olarak değerlendirmişti. Bununla birlikte DP'nin yolsuzluklarının üzerini örtmesi, tenkitten rahatsız olması, parti içi muhalefeti yaşatmaması, basına sansür gibi yanlış uygulamaları da olmuştu. Basına sansür, Kanunların Anayasaya aykırılığı vs. konularda iktidar tarafından kendisine danışıldığında yardımcı olmuş, fikir beyan etmişti. Fakat gerek eleştiri geleneğinden yoksunluk, gerek yanlışlardan dönmemek "Atatürk'ün kurduğu yeni Cumhuriyeti korumak" maksadıyla "teyakkuz" halinde olan orduyu harekete geçirmiş ve 27 Mayıs'ı getirmişti. Başgil, 27 Mayıs'ı halk iradesine vurulan bir darbe olarak görüyordu. Bununla birlikte ülkenin içinde bulunduğu bu kargaşa ortamında rejimi ve devleti sıkıntıya sokacak bir ihtilal olmasından korktuğu için askerden gelen bir hareketi başka toplumsal hareketlere tercih etmişti. Bununla birlikte

100 Başgil, **…Hatıra Kırıntıları**, s.196-197.

101 "AP Çoğunluğu Aldı", **Cumhuriyet**, 11.10.1965, s.1.; "AP İktidar Hazırlığına Başladı", **Cumhuriyet**, 12.10.1965, s.1.; "Türkiye'nin İhtilale Tahammülü Yoktur", **Cumhuriyet**, 14.10.1965. s.1.; "Kabine Konusunda Demirel Tek Seçici", **Cumhuriyet**, 15.10.1965,s.1.; "Meclis ve Senato Bugün Toplanıyor", **Cumhuriyet**, 22.10.1965,s.1; "Süleyman Demirel Başbakan Oldu", **Cumhuriyet**, 24.10.1965,s.1; "Kabine Açıklandı", **Cumhuriyet**, 28.10.1965,s.1; "Hükümet Dün Güvenoyu Aldı", **Cumhuriyet**, 12.11.1965.,s.1.

102 **Millet Meclisi**, B:78, 13.4.1966, O:1, s.788.

Başgil, MBK'nın meşruiyetini ancak halkın desteğini kazanmak ve kısa sürede yönetimi sivillere vermekle kazanacağını ifade ediyordu. Yapılan serbest seçimlerden CHP karşısındaki siyasi partilerin aldığı oy oranı O'nun için sevindiriciydi. Ancak birleşmeliydiler, ayrılıkları suniydi. Seçimlerden Senatör olarak çıkan Başgil, CHP karşısındaki muhalefetin tamamının oyları ile Cumhurbaşkanı adayı olmuş, fakat devrin askeri idaresinin şahsı ve ülkenin demokratik geleceğine dönük yaptığı "uyarı" sebebi ile bu vazifeden çekilmek durumunda kalmıştı. MBK temsilcileri Gürsel Paşa'nın karşısında kimseyi görmek istemiyordu ve belki de DP ile geçmişte olan yakın münasebetinden de rahatsızlık duyuluyordu. Her ne kadar seçimlerden sonra halk iradesinin tezahürü olarak hükümet belirlenmiş görünse de Başgil'in adaylığına "son verdirilmesi" "askeri vesayetin gücünü" kamuoyuna hissettirmişti. Ülkesinin huzur ve geleceğini kendi geleceğine tercih eden Başgil, siyasetten vaz geçerek ülke dışına çıkmış, ancak 1965 seçimlerinde adeta bir "iade-i itibar" olarak İstanbul Mebusu olarak seçilmiş, ardından da Anayasa Komisyonu Başkanlığına getirilmişti. Başgil'in hayatı, yakın dönem Türkiye Tarihi'nin önemli bir dönemine denk düşmekte ve ülkenin demokrat bir münevveri olarak anti demokratik uygulamalardan payına düşeni almaktadır. Bu çerçevede yaşadıkları ve eserleri ile Başgil'i, Türkiye'de demokrasi mücadelesinin bir parçası olarak tarif etmek mümkündür.

Kaynakça

Ağaoğlu, S. (2011). *Arkadaşım Menderes İpin Gölgesindeki Günler*. İstanbul: YKY. Nisan 2011.

Akyol, T. (1998). Profesör Başgil'e Saygı. *Milliyet. Gazete Pazar* 19.4.1998, s.7.

Akyol, T. (2007). 27 Mayıs'ın Farklı Hukukçusu Ali Fuad Başgil'i Hatırlamak. *Milliyet Kitap.* 13.6.2007, s.14.

Armağan, S. *Hocam Ord. Prof. Dr. Ali Fuad Başgil.* ss.235-245.

Aslan Z. (2013). Siyasilerin Beyanatları Çerçevesinde 27 Mayıs Darbesine Gidiş Süreci (27 Ekim 1957-27 Mayıs 1960). *Türk Dünyası Araştırmaları.* S.204. Haziran 2013. ss.33-82.

Aydemir, Ş. S. (2016). *Menderes'in Dramı (1899-1960).* İstanbul. Remzi Kitabevi.

Aydemir, S. S. (2016). 27 Mayıs 1960 Askeri Darbesine Giden Süreçte Üniversitenin Etkisi. *International Journal of Eurasian Education and Culture*. Issue:1, Y.2016, ss.9-22.

Babaoğlu, R. (2019). Demokrat Parti İktidarının Sonu ve 27 Mayıs Darbe Rejimi Karşısında Mekteb-i Mülkiye. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi.* C.12. S.66. Ekim 2019. ss.296-302.

Başgil, A. F. (1960). *İlmin Işığında Günün Meseleleri.* Der. Ali Hatiboğlu-İsmail Dayı. İstanbul: Yağmur Yayınları.

Başgil, A. F. (1974). *Gençlerle Başbaşa.* İstanbul: Yağmur Yayınları.

Başgil, A. F. (1991). *Din ve Laiklik.* 2. Baskı. İstanbul: Yağmur Yayınları.

Başgil, A. F. (2006). *Demokrasi Yolunda.* 2. Baskı. İstanbul: Yağmur Yayınları.

Başgil, A. F. (2017). *Konferanslar.* 4. Baskı. İstanbul: Yağmur Yayınları.

Başgil, A. F. (2017). *27 Mayıs İhtilâli ve Sebepleri.* 4. Baskı. İstanbul: Kubbealtı Yayınları.

Birinci, M. K. (2018). *Hür Fikirleri Yayma Cemiyeti.* Ankara: Liberte Yayınları.

Bulut, S. (2009). Üçüncü Dönem Demokrat Parti İktidarı (1957-1960): Siyasi Baskılar ve Tahkikat Komisyonu. *Gazi Akademik Bakış*. Cilt 2, S.4, Yaz, ss.125-145.

Cinsli, R. (2017). Ord. Prof. Dr. Ali Fuad Başgil. *Muhafazakâr Düşünce, Terakkici Muhafazakâr Bir Mütefekkir Ali Fuad Başgil.* Eylül-Aralık, Y.14, S.52. ss.247-257.

Çiçek, A. C.- Önalp, G. (2017). Çok Partili Siyasal Hayatın İlk Yıllarında Liberal Bir Çıkış: Hür Fikirler Dergisi ve Ali Fuad Başgil. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi.* C.6, S.5. ss.2963-2979.

Dursun, D. (2019). Ali Fuad Başgil'in Hür Fikirler Mecmuası'ndaki Yazıları. *Liberal Düşünce Dergisi.* Y.24, S.94, Bahar, ss.127-150.

Ekincikli, M. - Şahin, A. (2018). 27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi Öncesinde Kurulan İhtilal Örgütleri ve Dokuz Subay Olayı. *Akademik Bakış Dergisi*. Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı. S.70. Kasım-Aralık 2018. ss.39-54.

Eroğul, C. (2014), *Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi.* 5. Baskı. İstanbul: Yordam Yayınları.

Gök, S. (2003). *Türk Siyasal Yaşamında Vatan Gazetesi (1950-1960).* Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yüksek Lisans Tezi. Ankara.

Gün, Ö. (2006). *27 Mayıs Askeri Müdahalesine Doğru DP-CHP Mücadelesinin Zirvesi 18 Nisan 1960-Tahkikat Komisyonunun Kurulması ve Faaliyetleri.* Yüksek Lisans Tezi İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. İstanbul.

Haklı, S. Z. (2018). *Ali Fuad Başgil, Bir Düşünürün Fikri Haritası.* 1. Baskı. Ankara: Liberte Yayınları.

Karahan, A. (1967). Rahmetli Hocamız Ali Fuad Başgil. *Yeni Gazete*. 18. 4. 1967. s.4, 7. Taha Toros Arşivi.

Karaosmanoğlu, Y. K. (2018). *Politikada 45 Yıl*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Karpat, K. K. (2008). *Türk Demokrasi Tarihi, Sosyal Kültürel Ekonomik Temeller.* 3. Baskı. İstanbul: İmge Yayınları.

Nesin Vakfı (1986). Aziz Nesin 6-7 Eylül Hapishane Anılarını Anlatıyor. *Tarih ve Toplum.* İletişim Yay. Ekim 1986. S.34. ss.238-241.

Özçelik, A. S. (1992). Başgil Ali Fuad(1893-1967). *TDV İslâm Ansiklopedisi.* C.5. ss.128-130.

Özüçetin, Y. (2009). Çok Partili Hayata Geçiş Süresinde Kırşehir (2). *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi.* Volume 2/6. Winter 2009. ss.518-541.

Özüçetin, Y. (2009). Çok Partili Hayata Geçiş Süresinde Kırşehir (3). *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi.* Volume 2/8, Summer 2009. ss.323-339.

Sılay, M. (2017). Ali Fuad Başgil Günlüğü. *Muhafazakâr Düşünce, Terakkici Muhafazakâr Bir Mütefekkir Ali Fuad Başgil.* Eylül-Aralık 2017. Y.14, S.52.

Ulay, S. (1968). *General Sıtkı Ulay'ın Hatıraları 27 Mayıs 1960 Harbiye Silah Başına!* Mayıs. İstanbul: Ar Matbaası.

Ulunay (1967). Takvimden Bir Yaprak. *Milliyet.* 19.4.1967. s.2.

Yalman, A. E. (Tarihsiz). Muhataplar: Başgil, Bölükbaşı, Erim, Gökay. *Vatan.* Taha Toros Arşivi.

Yetim, F. (2014). Liberal Muhafazakârlık ve Düşünsel Tutarlılık Ekseninde Farklı Bir Türkiye Entellektüeli: Ali Fuad Başgil. *Muhafazakâr Düşünce Dergisi*. Y.10. S.39. Ocak-Şubat Mart 2014. ss.61-70.

Yıldırmaz, S. (2015). Köylüler ve Kentliler: Ellili Yılların Dönüşen Yeni Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Coğrafyası. *Türkiye'nin 1950'li Yılları.* Haz. Mete Kaan Kaynar. İstanbul: İletişim Yayınları. s.541-549.

Süreli Yayınlar

Cumhuriyet

Milliyet (http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/

DARBELER

Tarihi Siyaseti Sosyolojisi

Editör
Alper MUMYAKMAZ

Türkiye'nin demokratikleşme sürecinin en önemli engellerinden birisi olan darbeler, tarihsel ve ideolojik bir geçmişe dayanır. Meşru demokratik siyasetin ve sivil toplum düşüncesinin yeteri kadar gelişmediğini varsayan, toplumu ise devlet tarafından yetişkin ve ehliyet sahibi bir yapı olarak kabul etmeyen dolayısıyla demokratik siyaseti itibarsız gören militarist vesayet zihniyetinde devlet ister istemez ideolojik olarak üstün bir konumda yer alır. Cumhuriyet'in kuruluşu sonrasında yaşanan demokratikleşme sürecinin problemli alanı haline gelen darbeler, devletin meşru fiziki güç kullanma aracı ordu vasıtasıyla gerçekleştirilmiştir. Toplumsal alana müdahale eden ordu ise bunu daha çok devleti topluma karşı koruma refleksiyle yapmıştır. Ancak bu refleks demokratikleşme sürecinin önünde büyük bir engele dönüşmüştür. Çünkü ordunun asli görevi topluma müdahale etmek değil, dış tehditlere karşı güvenliği sağlamaktır. Cumhuriyet tarihinde 27 Mayıs 1960 darbesiyle başlayan ve sivil alana çekidüzen verme şeklinde çeşitli zaman aralıklarıyla gündeme gelen darbeler tarihinin son uğrağı ise 15 Temmuz 2016'da olmuştur. Büyük bir toplumsal mukavemete uğrayan ve başarısızlığa uğratılan bu darbe girişiminden sonra "bir daha bu ülke de darbe olur mu?" sorusu ve dolayısıyla kaygısı zihinleri meşgul etmektedir. Demokratik bilinç düzeyinin hem kurumsal anlamda hem de toplumsal yapıdaki gelişme seviyesi hiç şüphesiz bu sürecin en önemli kriteridir. Bu nedenle anti-demokratik bir yol olarak darbelerin artık toplumsal alana yönelik bir müdahale aracı olmaktan çıkması/çıkarılması rasyonel bir yaklaşıma, demokratik ve hukuksal süreçlerin toplumsal değer ve dinamiklere endekslenmesiyle mümkündür. Bu kitap bütün darbeleri ayrıntılı bir şekilde inceleyen bir çalışma olmayıp, darbelerin tarihsel alt yapısını teorik yönleriyle farklı disiplinlerden akademisyenlerin çalışmalarıyla ele alan bir çabaya dayanmaktadır.

ORION KİTABEVİ
Selanik Caddesi No: 72
06640 Kızılay / ANKARA
Tel: 0312 417 78 33
www.orionkitabevi.com.tr

Online Satış için
www.orionkitabevi.com.tr
www.kitapbonus.com.tr
www.hukukyayinlari.com.tr

ISBN 978-605-9524-73-5

ORION
KİTABEVİ

ORİON KİTABEVİ
Selanik Caddesi No:72/22
Kızılay / ANKARA

İLGİLİ MAKAMA

Orion Kitabevi 2007 yılında Ankara'da kurulmuştur. Ulusal ve uluslararası düzeyde düzenli olarak yayıncılık faaliyeti yürüten,"**Tanınmış Uluslararası Yayınevi**" kategorisinde yer alan, özgün Bilimsel Ders Kitapları, Çeviri Kitaplar, Süreli Bilimsel Yayınlar yayımlayan, akademik camiada etkinliği ve saygınlığı kabul edilen ulusal ve uluslararası akademik bir yayınevidir. Yayımladığı kitaplar; Yükseköğretim Kurulunca tanınan yükseköğretim kurumlarının kataloglarında yer almaktadır. Dünyadaki en büyük çevrim içi kamu erişim kataloğu olan ve Yükseköğretim Kurulunca tanınan, sıralama kuruluşlarınca belirlenen ilk 500'e giren üniversite kütüphanelerinde katoloğlanan eserlerin yer aldığı **www.Worldcat.org** tarafından yayınlarımız indekslenmektedir. Aynı alanda farklı yazarlara ait en az yirmi kitabımız bulunmaktadır.

Gereğini bilgilerinize arz ederiz.

Yayınevimizin Yayınlarına Ulaşılabilecek Siteler

1: **www.Worldcat.org**

2: www.Orion Kitabevi.com.tr.

Yayınevleri veya Fiyat Listesi Butonu

Orion Kitabevi

ORION KİTABEVİ
Veli KONDAK
Meşrutiyet Mah. Selanik Cad. No: 72/22
Tel: 0 312 4 [illegible] 78 35 Kızılay/ANKARA
Çankaya Vergi Dairesi 2020191820
orionkitabevi.com.tr

Veli Kondak